

PREKID DIPLOMATSKIH ODNOSA SFRJ – IZRAEL 1967. GODINE

APSTRAKT: Ovaj rad je pokušaj da se opišu odnosi SFRJ i Izraela, posebno uoči njihovog prekida, te odraz prekida na jevrejsku zajednicu u SFRJ. Autor je koristio pre svega originalne dokumente iz diplomatskog arhiva Saveznog ministarstva za inostrane poslove i Arhiva Jugoslavije (fondovi Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije i Savez komunista Jugoslavije) i druge, te usmene izjave pojedinaca upoznatih sa događajima iz tog vremena, kojimauguje zahvalnost.

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija prekinula je 13. juna 1967. diplomatske odnose s Izraelom. Poslaniku Avigdor Daganu uručena je nota sledećeg sadržaja:

„Vlada SFRJ konstatuje da je vlada Izraela prenebregla upozorenje vlade SFRJ izraženo u njenoj noti izraelskom poslanstvu u Beogradu od 11. juna o. g. i da je nastavila sa preduzimanjem aktivnosti koje očigledno potvrđuju da vlada Izraela i dalje sprovodi agresiju prema arapskim zemljama. Vlada SFRJ zbog toga je odlučila da prekine diplomatske odnose SFRJ sa Izraelom, ističući ponovo da odgovornost za sve posledice koje iz toga proizilaze pada isključivo na vladu Izraela.”¹

Do kraja postojanja SFRJ diplomatski odnosi nisu ponovo uspostavljeni. To su zemlje naslednice „druge Jugoslavije” - Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Savezna Republika Jugoslavija i Slovenija – učinile tek posle osamostaljivanja.

Početak odnosa SFRJ – Izrael

Boraveći državnim poslom u SAD, dr Milenko Vesnić, poslanik Kraljevine Srbije u Parizu, uputio je 27. decembra 1917. godine kapetanu Davidu Albali, poznatom

¹ Diplomatski arhiv Saveznog ministarstva inostranih poslova (DA), F-65 Izrael 1967. Nota DSIP br.420466 od 13.VI 1967. godine.

cionističkom vođi iz Beograda pismo kojim izražava podršku srpske vlade i naroda „vaskrsnuću jevrejske države u Palestini”. Smatra se da je time Srbija postala prva država posle Britanije koja je Jevrejima priznala pravo na „dom”. I ne samo na dom (home) već i na državu u Palestini.²

Između dva rata, Kraljevina SHS, odnosno Jugoslavija, nije pravila smetnje pripremanja Jevreja za preseljenje u Palestinu, niti samom iseljavanju, tako da se, kako se računa, do 1941. godine u nju iz Jugoslavije doselilo više od 3.000 Jevreja, od čega oko polovina iz Bitolja.³ Oni su tamo zatekli malobrojne Jevreje ili potomke Jevreja koji su se uselili znatno pre Prvog svetskog rata, jer Palestina ni posle rušenja II hrama sedamdesete godine naše ere i prisilnog raseljavanja Jevreja nije bila sasvim bez njih.

Posle završetka Drugog svetskog rata, u kojem je uništeno oko šest (a možda i sedam) miliona evropskih Jevreja, stvaranje jevrejske države postalo je veoma aktuelno. Mnogi od preživelih nisu želeli da ostanu u zemljama gde su živeli do Holokausta, ili da se vrate u njih. Put za Palestinu bio im je zatvoren, jer Britanci, mandatna sila, nisu dozvoljavali ulazak i pored pritiska sa raznih strana, pre svega iz SAD, a do viza mnogih zemalja teško su dolazili. Izlaz je bio u ilegalnom useljavanju, koje je započelo još pre početka Drugog svetskog rata, obnovljeno 1945. godine i dobijalo sve veće razmere, i pored sve oštrijih mera britanskih vlasti, uključujući i upotrebu oružja. Jevrejske organizacije takođe su pribegle nasilju. Među akcijama te vrste najpoznatija je bila eksplozija podmetnuta u jerusalimskom hotelu „Kralj David”, sedištu mandatne administracije. Računa se da je ilegalno ušlo oko 70.000 Jevreja, od kojih je oko 50.000 pohvatano i prebačeno u logore na Kipru.

Situacija je za Britance postajala sve neizdržljivija, pa su problem 1947. godine prebacili u Ujedinjene nacije. Krajem aprila 1947. sazvana je vanredna Generalna skupština UN, na kojoj je podela Palestine dobila podršku SAD i mnogih zapadnoevropskih i latinoameričkih država, ali i Sovjetskog Saveza i zemalja iz njegovog lagerskog područja. Jugoslavija je stvaranje jevrejske države smatrala važnim događajem u antiimperijalističkoj borbi. Obrazovana je posebna komisija za pitanje Palestine (United Nations Special Commission on Palestine – UNSCOP), od 11 članica, među kojima je bila i Jugoslavija. Krajem avgusta 1947. završen je njen rad. Sedam članica bilo je za podelu na jevrejsku i arapsku državu, sa internacionalizovanim Jerusalimom, tri (Indija, Jugoslavija i Iran) bile su za jevrejsko-arapsku federaciju, dok se jedna uzdržala.

Kada je to pitanje došlo na redovnu Generalnu skupštinu, većina članica glasala je 29. novembra 1947. za podelu Palestine, što su podržavale SAD i SSSR.⁴ UNSCOP-u je povereno sprovođenje odluke o podeli. Arapske zemlje nisu priznale odluku, a mandatna sila, Britanija, odbila je učešće u sprovođenju plana. Situacija u Palestini se

² Kapetan Albali je u to vreme bio u misiji u SAD, u koju ga je uputila srpska vlada radi pridobijanja američkoj javnog mnjenja za srpsku stvar; original Vesnićevog pisma je na engleskom i u ponečemu odstupa od prihvaćenog srpskog prevoda.

³ Ženi Lebl, „Juče, danas”, Tel Aviv 1999, s. 13-21.

⁴ Za to su bile 33 članice, dok je 12 bilo protiv, 10 uzdržanih (šest latinoameričkih država, Kina, Britanija, Etiopija i Jugoslavija), dok jedna nije učestvovala u glasanju.

pogoršavala iz dana u dan. Učestali su oružani sukobi, padalo je sve više žrtava. Jevreji su bili slabo naoružani, ali su počeli da dobijaju pomoć iz inostranstva. Posebno je bilo važno oružje koje je stizalo iz Čehoslovačke, delimično preko Jugoslavije.

Bilo je rešeno da se Britanci povuku iz Palestine do 1. avgusta 1948. godine, ali su neočekivano saopštili da odlaze 15. maja. Svuda oko teritorija pod jevrejskom kontrolom bile su koncentrisane oružane snage arapskih zemalja, spremne na napad u trenutku kad Britanci odu. U toj situaciji su se u petak, 14. maja 1948. godine (5. ijara 5708) u dvorani muzeja u Tel Avivu okupili predstavnici jevrejskog naroda. David Ben-Gurion objavio je Deklaraciju o nezavisnosti. Samo koji sat posle toga nezavisnost Izraela *de facto* su priznale SAD, a tri dana kasnije to je *de iure* učinio i Sovjetski Savez. Federativna Narodna Republika Jugoslavija priznala je Izrael 19. maja 1948. Ubrzo potom uspostavljeni su diplomatski odnosi i potpisan prvi trgovinski sporazum.

Odmah posle proglašenja nezavisnosti, usledila je ofanziva arapskih zemalja, koju su jevrejske snage uspele da zaustave. Arapske zemlje su zauzele i podelile teritorije predviđene za stvaranje arapske palestinske države. Pod pritiskom Saveta bezbednosti vatra je obustavljena 11. jula 1948. Nepunu godinu posle toga, 29. maja 1949. godine, Izrael je primljen u Ujedinjene nacije, protiv čega su glasale samo arapske i islamske zemlje.

Odnosi između Jugoslavije i Izraela – diplomatski, a vrlo brzo i privredni, kulturni i drugi – počeli su se razvijati veoma dobro. Prema mnogim izjavama, u Jugoslaviji je vladalo pozitivno raspoloženje prema Izraelu kao zemlji, njegovoj politici i naporima da prihvati Jevreje koji su želeli da tamo žive. Bilo je mnogo interesovanja za njegovu praksu i rešenja do kojih se dolazilo. Posebnu pažnju izazivali su kibuci kao socijalistički oblik organizovanja u poljoprivredi. U Izrael su iz Jugoslavije dolazile studentske grupe i vraćale se s povoljnim utiscima i ocenama.

Jugoslavija je (tvrdi se da je na to uticao i Moša Pijade, jedan od najuglednijih funkcionera Komunističke partije), za razliku od drugih zemalja „narodne demokratije” dozvolila svim Jevrejima koji to žele da se isele u Izrael, s tim da mogu poneti samo pokretnu imovinu, dok su se nepokretne morali odreći u korist države. Mnogi Jevreji su se kolebali između odlaska i ostanka. Tako je bilo i sa nekima koji su radili u Ministarstvu inostranih poslova i smatrali da su potrebni zemlji u kojoj su rođeni. Vlada Popović, zamenik ministra, kako se seća Milivoje Maksić, tadašnji Popovićev sekretar, izjavio je: „Mi treba da omogućimo tim ljudima da idu u svoju zemlju, svoju državu, jer su najzad dočekali da imaju svoju državu. Njih tamo vuče srce i oni će biti velika spona između Izraela i Jugoslavije.”

U šest talasa „alija” (alijot) od 1948. do 1952. godine iz Jugoslavije se, prema sačuvanim spiskovima, iselilo ukupno 8.618 Jevreja (4.517 iz Srbije, 2.747 iz Hrvatske, 974 iz Bosne i Hercegovine, 308 iz Makedonije, 68 iz Slovenije i 4 iz Crne Gore).⁵ Tamo su zatekli sunarodnike koji su se doselili mnogo ranije, ili tokom i neposredno posle rata, iz zemalja u kojima su se zatekli.

⁵ Jevrejski istorijski muzej (JIM), spiskovi iseljenih 1948-1952. godine.

Ti ljudi, ili bar većina, brzo su se afirmisali u Izraelu. Mnogi od njih zabeležili su zapažene uspehe u poslovima kojima su se bavili i stekli zavidan ugled. Oni i njihovo Udruženje useljenika iz Jugoslavije (Hitahdut olej Jugoslavija – HOJ) održavali su vezu sa zemljom porekla i u vreme kada su politički odnosi postajali sve zategnutiji, što je na kraju dovelo do prekida diplomatskih odnosa. Veze između Jevreja iz Jugoslavije i Jevreja u Jugoslaviji nisu prekinute ni posle 1967. godine, mada su bile otežane potrebom dobijanja izlazne vize, što je bilo na snazi izvesno vreme (važilo još za Južnoafričku Republiku), kao što nisu prekidane ni privredne, kulturne, sportske (Izrael je, zbog specifičnog položaja, sportski u Evropi, a ne u regionu kojem geografski pripada, pa su česte bile i jesu utakmice između njegovih i jugoslovenskih ekipa) i druge veze. Najvećim delom tog vremena Jugoslavija je u licu Viktora Štarka iz Haife imala u Izraelu svog počasnog konzula, koji je znatno doprineo očuvanju veza. Jugoslovenski brodovi uplovljavali su u izraelske luke, istovarivali i utovarivali robu, jugoslovenski mornari plovili su na brodovima pod izraelskom zastavom, a mnogi jugoslovenski radnici radili su u Izraelu, turisti iz Izraela dolazili su u Jugoslaviju, a jugoslovenski u Izrael.

Pogoršavanje odnosa

Pogoršavanje jugoslovensko-izraelskih odnosa ima u osnovi negativne ocene jugoslovenskog rukovodstva o razvoju svetske situacije posle završetka Drugog svet-skog rata, karakteru Izraela kao države i njegovom mestu i ulozi u svetu, i politici i konkretnim potezima njegove vlade.

Što se tiče razvoja u svetu, vladala je ocena da je u toku ogorčena borba između imperijalističkih snaga, sa SAD na čelu, koje nastoje da ovladaju svetom i pri tom ne biraju sredstva. Pri tom nailaze na otpor slobodoljubivih snaga, koje predvode u prvom redu komunisti, odnosno Sovjetski Savez, koji su najvažniji zaštitnici i zastupnici malih zemalja i zemalja koje teže da se otrgnu od kolonijalnog jarma.

Posle raskida sa Staljinom, ta ocena se donekle menja, tako što se i Sovjetskom Savezu pripisuju hegemonističke težnje, a prema Americi, odakle počinje stizati vojna i ekonomska pomoć, ublažava javna kritika, mada ocene o njenoj ulozi uglavnom ostaju na snazi. Od polovine pedesetih počinje približavanje zemljama koje će kasnije činiti pokret nesvrstanosti, osnovan 1961. godine u Beogradu, kritičan i prema Zapadu i prema Istoku, mada ne podjednako.

Kad je uspostavljena „ravnoteža straha” i odbačena mogućnost nuklearnog rata, imperijalizam je, po oceni Jugoslavije, počeo pribegavati lokalnim ratovima u koji spadaju i izraelsko-arapski. Ocena je bila da je Izrael sastavni deo imperijalističkog sistema, da je njegov instrument, ali i štićenik, da služi, posebno posle 1956. godine, ciljevima američkog imperijalizma na Bliskom istoku, pre svega u arapskom svetu.

Prvi veći političko-diplomatski sukob sa Izraelom vezan je za njegov napad na Egipat krajem oktobra – početkom novembra 1956. godine, kada su, po prethodnom sporazumu Izraela, Britanije i Francuske, prvo Izraelci, onda Britanci i Francuzi napali Egipat. Među izraelskim ciljevima bilo je razbijanje pomorske blokade Akabskog zaliva, koja je onemogućavala izraelski izlaz u vode Crvenog mora i Indijskog okeana, kao i neutralisanje arapskih, pre svega egipatskih pretnji i uništavanje fedajinskih baza u Gazi, uz još neke manje važne ciljeve.

Vrlo brzo izraelske oružane snage prodrle su do Sueckog kanala, zauzele Šarm el Šeik, na vrhu Akabskog zaliva, kao i Gazu. Politički, međutim, nije sve išlo glatko, pre svega zbog toga što tri saveznika nisu bila obezbedila američku podršku, pa su njihove akcije naišle na osudu tadašnjeg američkog predsjednika Ajzenhauera. SAD i SSSR, koji je nastojao da pojača svoje pozicije na bliskom Istoku i arapskom svetu, zajedno su zatražili hitan sastanak Saveta bezbednosti, zahtevajući, pod pretnjom sankcija, trenutno povlačenje izraelskih snaga, kao i uzdržavanje Francuske i Britanije od primene sile. Britanija i Francuska stavile su veto na nacrt rezolucije.

Savet bezbednosti prihvatio je predlog Jugoslavije, u to vreme svog nestalnog člana, da se hitno sazove Generalna skupština, koja bi naredila prekid vatre i povlačenje. To zasedanje usvojilo je 4. novembra 1956. odgovarajuću rezoluciju, a 5. novembra rezoluciju o slanju na Sinaj, u Gazu i Šarm el Šeik, mirovnih snaga UN. Te snage brojale su blizu tri hiljade ljudi, od kojih je jedan bataljon od 300 vojnika bio jugoslovenski, a komandant snaga je jedno vreme bio jugoslovenski general. Povlačenje Izraelaca je počelo tek dve nedelje posle usvajanja rezolucije, s tim što su se iz Gaze i Šarm el Šeika povukli tek 16. marta 1967. godine.

Jugoslovenska ocena bila je da je Izrael definitivno stupio u službu imperijalističkih sila i njihovih ciljeva na Bliskom istoku, s tim što se posle tog rata okrenuo od Francuske i Britanije ka SAD. Jugoslavija, pak, sve je oštrije istupala protiv imperijalizma, kolonijalizma i jačala prijateljstvo s arapskim zemljama, bez obzira na njihova unutrašnja uređenja, koja često nisu bila demokratska, još manje socijalistička.

U tome je odnos s Egiptom i Gamalom Abdel Naserom imao posebno mesto. Naser je veoma cenio predsjednika Tita kao jednog od vođa nesvrstanih, dok je Tito u Naseru video predvodnika arapskog sveta i naslednika starije generacije lidera nesvrstanih (Nehru, Sukarno, sam Tito) i imao prema njemu lične simpatije. Neki su čak smatrali da Egipat pod Naserom gradi socijalizam. Tako Duško Vejnović na sastanku Međunarodne komisije SK SSRNJ 21. juna 1967. kritikuje novinare što „od početka jedne socijalističke UAR od 1961. godine to ne vide i ne pišu o tome”, a da SSRNJ „ne samo što širu jugoslovensku javnost nego ni partijski... uži aktiv nije informisao o stvarnoj orijentaciji UAR” već su „u internim krugovima širili i ocene sistema UAR koje su bile daleko od stvarnog stanja... od ispravne ocene zaista naprednog, progresivnog i u konkretnim uslovima zaista socijalističke orijentacije”.

Jugoslavija i Tito lično nisu dovodili u pitanje pravo Izraela na postojanje i osuđivali su pozive ekstremnih arapskih krugova na uništenje Izraela i proterivanje,

„bacanje u more” Jevreja, svih, ili samo onih koji su se uselili posle Drugog svetskog rata. Ono što je za Jugoslaviju bilo sporno, bile su granice Izraela, koje su bile znatno šire od onih dodeljenih rezolucijom o podeli. Stalno je govoreno o ekspanzionističkoj politici Izraela, koja je osuđivana. Dalje, insistiralo se na pravu izgnanih ili izbeglih Palestinaca na povratak (često uz kritiku arapskih zemalja koje su ih držale u logorima i koristile kao instrument u mobilisanju svetskog javnog mnjenja protiv Izraela).

Malo je poznato da je rukovodstvo Izraela cenilo predsednika Tita i žalilo zbog stava koji je Jugoslavija zauzimala. Bilo je pokušaja da se Tito angažuje kao posrednik između Izraela i arapskih zemalja, s obzirom na uticaj koji je imao u tim drugim zemljama. Tih pokušaja bilo je više, a najpoznatiji je onaj koji je 1962. godine učinio tadašnji predsednik vlade Izraela David Ben-Gurion, koji je o tome detaljno pisao u svojoj knjizi *Mi i susedi* (1967). Ben Gurion je, saznajući da Naser namerava da poseti Tita, ovo-me 28. decembra 1962. godine uputio opširno pismo. Na početku Ben-Gurion piše: „Pošto mi je poznat Vaš stav prema problemima mira i društvenog napretka, poslao sam prošlog meseca svog prijatelja Dana u Jugoslaviju da bi ispitao mogućnost sastanka među nama, javnog ili tajnog, na kome bismo mogli da razgovaramo o uspostavi mira između Izraela i njegovih susjeda na Srednjem istoku. G. Dan se sastao sa svojim prijateljem Brajnićem i molio ga da izvidi, je li moguć takav sastanak u skoroj budućnosti. G. Brajnić je saopštio Danu da je prijedlog sam po sebi interesantan i da biste Vi, Gospodine Predsjedniče, htjeli da dobijete pismeno obaveštenje o predmetu.”⁶

Ben-Gurion dalje nastavlja: „Pošto ja vjerujem u iskrenu volju predsjednika Nasera da izvede Egipat i susjedne arapske države na put naprednog socijalizma, pretpostavljam da on vidi važnost mira sa susjedom kao snagom koja služi napretku.

(...) Vi ste, Gospodine Predsjedniče, poznat i kao jedan od najbližih prijatelja predsjednika Nasera, te ja vjerujem da ćete moći odigrati odlučnu ulogu u omogućavanju zajedničkog sastanka Izraela i Egipta za pregovaranje o miru.”

Ben-Gurion je izrazio spremnost da uspostavi direktne ili indirektne kontakte sa Naserom, koji na početku treba da ostanu strogo tajni.⁷

Tito je odgovorio tek 14. aprila 1963. godine. Rekao je kako ceni Ben-Gurionovu volju da uredi odnose između Izraela i suseda, kako Jugoslavija tome daje svoj konstruktivan doprinos u UN i izvan njih, ali da se boji da Ben-Gurion preteruje u ocenjivanju mogućnosti kojima on (Tito) raspolaže, da bi uplvisao na postojeće probleme između Izraela i njegovih susjeda i doveo do stvarnog rešenja.⁸

Time je bez uspeha završen pokušaj organizovanja susreta Tito-Ben-Gurion.⁹

⁶ Autoru nije poznato prezime Brajnić, možda je reč o Slovencu Edi Brajniku, visokom funkcioneru SSUP, odnosno SSIP.

⁷ *Bilten Udruženja Jevreja iz Jugoslavije u Izraelu* (HOJ), br. 8-9 za 1968. godinu.

⁸ „Što se tiče stanja u vašem kraju, razvitka događaja i konflikata, čini mi se da miješanje sa strane ne bi dalo željene rezultate. Ja se, međutim, nadam da se problemi koji nisu do sada našli svoje rješenje neće zaoštriti, te da će prevladati realističko prilaženje i spremnost za soluciju mira. U pogledu odnosa naših zemalja konstatujem, sa zadovoljstvom, da su ti odnosi dobri i normalni. Naši trgovinski odnosi razvijaju se na obosstranu korist.” (Ibid.).

⁹ David Ben-Gurion je 1963. prestao da bude premijer Izraela i umro je 1973. godine.

U biltenu HOJ-a, uz navedenu prepisku komentarisali su da su u periodu od Ben Gurionovog pisma do Titovog odgovora verovatno činjeni naponi da se nešto postigne u Kairu i da je odgovor poslat dan pre Naserovog dolaska u Jugoslaviju, kako se ne bi smatralo da je negativan odgovor rezultat Titovog sastanka sa njim. U Jugoslaviji je, zbog delikatnosti sadržaja, ovaj broj biltena HOJ bio zaplenjen.¹⁰

Milivoje Maksić, nekadašnji spoljnopolitički savetnik predsednika Tita, kaže kako Tito u principu nije bio sklon posredovanju, a za izraelsko-arapski spor: „To je škaljivo pitanje. Čovek može lako u najboljoj nameri da posrne”. Podseća kako je Tito odmah posle Drugog svetskog rata odbio poziv Čehoslovačke i Poljske da bude arbitar u njihovom sporu oko Tješinske oblasti.¹¹

Na izgleda da je nekih pokušaja ipak bilo, o čemu će biti reči u IV poglavlju.

Više od decenije posle izraelsko-arapskog rata 1956. godine vladao je mir, odnosno primirje, mada je uz propagandu bilo mnogo oružanih incidenata na granicama Izraela sa Sirijom i Jordanom. U njih su bile upletene i oružane snage (borci) mnogobrojnih palestinskih organizacija povezanih s raznim partijama, pokretima i zemljama, često međusobno rivalskim. Arapski stav nije evoluirao. I dalje je smatrano da je Izrael nelegalno okupirao arapske teritorije, da ga treba s njih proterati i uništiti i sl. Svaki nagoveštaj drugačijeg stava neke arapske države smatran je izdajom i prečeno je rukovodiocima u čiju se popustljivost, s pravom ili ne, sumnjalo. Te godine iskorišćene su u svim sukobljenim zemljama da se obnovi i modernizuju naoružanje, da se nađu novi saveznici u svetu, ukratko da se pripreme za novi rat.

Kriza se zaoštravala i dostigla vrhunac 1967. godine. Oružani incidenti, pre svega na granici sa Sirijom, postajali su sve učestaniji i teži. Sa Golanske visoravni tučena su izraelska naselja, sve više ribara i farmera je stradalo. Pod dugom i snažnom artiljerijskom vatrom našla su se naselja u dolini Hula. S obe strane uključila se i avijacija. Izraelski avioni progonili su sirijske sve do Damaska i oborili šest migova, bez sopstvenih gubitaka.

Egipat, koji je u novembru 1966. godine bio sklopio vojni savez sa Sirijom, a kome se 30. maja 1967. priključio i Jordan, bio je u arapskim krugovima javno kritikovan zbog pasivnosti. Na njegovoj granici s Izraelom doista je vladao potpun mir sve od povlačenja Izraela sa Sueckog kanala, za razliku od stanja na izraelsko – sirijskoj i izraelsko-jordanskoj granici. To je, pored ostalog, navelo Nasera da pribegne nekim merama koje su dovele do napada Izraela, što je predstavljalo iznenađenje za mnoge posmatrače. Tako se iz izveštaja jugoslovenskog poslanika u Izraelu Vojimira Šobajića iz

¹⁰ Službeno je obrazloženo da se on „upućuje u Jugoslaviju jevrejskim opštinama, javnim radnicima i drugim građanima u propagandne svrhe. S obzirom da se 'Bilten' štampa u inostranstvu na srpskohrvatskom jeziku, njegovo unošenje i rasturanje u Jugoslaviji nije dozvoljeno bez prethodnog odobrenja Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove. Pošto ovo odobrenje nije traženo niti dato, to je određeno da se primeni član 75. Zakona o štampi i drugim vidovima informacija tj. da se 'Bilten' zapleni”. To rešenje SSUP (B-3 Br. 65-2/100) od 9. X 1968. god. upućeno je Generalnom sekretarijatu Predsednika Republike i radi toga što u međunarodnoj praksi nije uobičajeno objavljivanje pisama šefova država bez njihovog pristanka.”

¹¹ Razgovor autora sa Milivojem Maksićem 16. maja 2001. (Kopija u JIM).

1967. godine, sve do maja, stalno govori o incidentima na granici sa Sirijom i mogućnosti da Izrael napadne tu zemlju, dok se Egipat gotovo ne spominje.¹²

Izrael je u više navrata zvanično upozoravao na opasnosti izazvane egipatskim potezima. Poslanik Šobajić je 23. maja javio kako je pozvan u MIP Izraela da primi i prenese sledeće saopštenje izraelske vlade:

„Najnovija odluka Nasera o zatvaranju zaliva Akabe za izraelske brodove stvorila je novu i posebno opasnu situaciju. Takav potez Nasera, posle zahteva za povlačenjem snaga OUN i koncentracije trupa na izraelskoj granici i ulazu u zaliv Akabe predstavlja akt sabotaže prema misiji U Tanta, kojoj je Eškol juče u Knesetu dao novu i aktivnu podršku. Izraelska vlada u ovom momentu umesto komentara o vlastitim namerama želi samo da podseti (citira) na izjavu Hamaršelda januara 1957. o zagarantovanosti prava slobodne plovidbe, kao i na izjavu izraelske vlade o uslovima povlačenja svojih snaga iz Šarm el Šeika, 1957. Najzad, visoko ceneći miroljubivu politiku Jugoslavije izraelska vlada veruje da Jugoslavija i druge miroljubive zemlje imaju mogućnost da utiču na Nasera u pravcu umerenosti.”¹³

Naser je 14. maja uputio na Sinaj dve divizije, a kasnije i pojačanje. Tri dana potom od Ujedinjenih nacija zatražio je da se njihove mirovne snage povuku sa Sinaja, što je generalni sekretar U Tanta prihvatio. Najzad, 22. maja izvršio je blokadu Tiran-skog tesnaca na ulazu u Akabski zaliv, čime je onemogućen pristup brodovima u izraelsku luku Ejlat. Izraelska štampa otvoreno je govorila da je to ravno objavi rata. Sredinom maja Izrael je počeo mobilizaciju, preduzimanje mera zaštite od vazdušnih napada itd. No odluka o napadu nije bila doneta u nadi da bi SAD i Ujedinjene nacije mogle privoleti Egipat da odustane od donetih mera. Tek posle obrazovanja vlade nacionalnog jedinstva 1. juna, kada je u nju ušao i postao ministar odbrane Moše Dajan (dotle je taj resor držao premijer Levi Eškol) i kada je postalo jasno da diplomatske akcije ne daju rezultate, 3. juna doneta je odluka o napadu.

Rat je počeo 5. juna 1967. godine izjutra. Za prvih nekoliko sati onesposobljene su aerodromske piste i uništen najveći deo aviona arapskih zemalja, pa je izraelska avijacija gospodarila nebom.

Istog dana Jugoslavija je uložila protest Izraelu, a mediji objavili:

„Izraelski poslanik u Beogradu Avigdor Dagan pozvan je juče u Državni sekretarijat za inostrane poslove, gde mu je uručen oštar protest zbog izraelske vojne akcije protiv dela Jugoslovenskog odreda koji se nalazi na Sinaju. Stalni predstavnik SFRJ u Ujedinjenim nacijama Danilo Lekić obavestio je danas o ovom agresivnom aktu generalnog sekretara Svetske organizacije U Tanta. Jutros (treba „juče” – prim. autora) rano već oko 8,05 časova po lokalnom vremenu, izraelski avioni napali su logor u

¹² DA, telegrami poslanika SFRJ u Izraelu, br.83 od 13.maja i br.97 od 19. maja 1967; Na zajedničkoj sednici Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ 11. juna 1967. predsednik Tito zamerio je Marku Nikeziću, šefu jugoslovenske diplomatije, zato što nije blagovremeno upozorio na razvoj situacije na Bliskom istoku (AJ, F 507, f III/28. Zapisnik Pete zajedničke sednice Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ od 1.VI 1967).

¹³ DA, depeša br.100 od 23. maja 1967. godine.

kome se nalaze delovi Jugoslovenskog odreda, a izraelske kopnene jedinice otvorile su vatru na položaje nedaleko od logora, tako da su delovi granata padali i na sam logor. Niko od pripadnika našeg odreda nije pretrpeo nikakve povrede.”¹⁴

U stvari, napadnuti su i pogođeni egipatski vojni ciljevi u blizini logora. Mesto u vesti nije pomenuto, jer bi se videlo kojom su brzinom izraelske snage napredovale. Izraelski tenkovi, iako tehnički inferiorni sovjetskim, kojima je bila naoružana egipatska armija, u svoju su korist rešili bitku, probili egipatska utvrđenja, zauzeli Gazu i nezadrživo prodrli do Sueckog kanala. Rat je praktično bio završen za tri dana, do 7. juna. Tog dana je zauzet i deo Jerusalima pod jordanskom upravom, pošto je kralj Hussein odbio poziv premijera Eškola da se ne upliće u rat. Što se tiče Sirije, ona se ograničavala na granatiranje izraelskih naselja na severu zemlje. Izraelske snage krenule su u napad na tom frontu 9. juna, probile utvrđene položaje i zaustavile se tek na nekoliko desetina kilometara od Damaska. Irak je bezuspešno pokušavao da bombarduje Izrael i to je bilo njegovo učešće u ratu.

Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez odmah su se složili da se ne upliću u rat na Bliskom istoku. Kad je postala jasna veličina egipatskog poraza, sazvana je hitna sednica Saveta bezbednosti, koji je na predlog SSSR zatražio da se prekine vatra. Sovjetski Savez je 7. juna saopštio Izraelu da će prekinuti diplomatske odnose ako ne prihvati prekid vatre.¹⁵ Izrael, UAR i Jordan su 7. juna saopštili da prihvataju zahtev Saveta bezbednosti. Na frontu kod Sueckog kanala vatra je prekinuta 9. juna u 13,30 sati. Tog dana predsednik Naser podneo je ostavku na sve funkcije, ali je saopštio da će zbog snažnih zahteva naroda, političkih organizacija i armije da to ne uradi, svoju konačnu odluku saopštiti sutradan, a tada je ostavku povukao. Na frontu sa Sirijom vatra je obustavljena 10. juna u 18,30 sati. Time je završen tzv. šestodnevni rat, a u UN započele diplomatske bitke oko rešavanja sukoba.

Sovjetski Savez zahtevao je sazivanje Generalne skupštine, očekujući da će ona naložiti povlačenje Izraela sa osvojenih teritorija bez ikakvih uslova, ali za razliku od rata 1956, to nije prihvaćeno. Sjedinjene Države i većina drugih članica bile su protiv novih aneksija, ali i za zaključenje mirovnog sporazuma i garantovanje slobodne plovidbe za sve. Savet bezbednosti prihvatio je 22. novembra 1967. godine takvu rezoluciju, u nešto uvijenijem obliku.

¹⁴ TANJUG, 5.VI 1967, elektronski mediji istog dana, a štampani 6.VI 1967. godine.

¹⁵ Izraelski izvori govore o tome kako su posle obnavljanja diplomatskih odnosa između Izraela i SSSR-a, ili tokom pregovora o tome, neki sovjetski predstavnici govorili kako je predlagatelj odluke o prekidu odnosa, donete na sastanku rukovodilaca komunističkih partija i vlada socijalističkih zemalja 9. juna 1967. bio Tito. To nije u skladu sa pomenutom pretnjom.

Osuda Izraela

Samo dva sata posle izbijanja sukoba Tito je dao sledeću izjavu:

„Vlada i narodi SFRJ sa najvećom zabrinutošću i ogorčenjem su saznali da je jutros otpočeo oružani napad Izraela na Ujedinjenu Arapsku Republiku (Egipat je zadržao to ime i pošto se njegova zajednica sa Sirijom, obrazovana pod tim imenom 1958. godine, raspala 1960 – prim. autora). Kao prije deset godina, Izrael je i ovoga puta istupio kao agresor i instrument imperijalističke politike sile i pritiska na suverene arapske zemlje. Vlada SFRJ najodlučnije osuđuje agresiju Izraela. Vlada SFRJ smatra da je Ujedinjena Arapska Republika suočena sa stalnim neprijateljskim stavom Izraela i izložena neprekidnim pritiscima imperijalista preduzela opravdane mjere za zaštitu svojih suverenih prava, teritorijalnog integriteta i bezbjednosti svoje zemlje. Vlada UAR je u isto vrijeme sa svoje strane preduzela korake da se izbjegne oružani sukob i pristupila traženju mirnog rješenja, zbog čega se obratila i Savjetu bezbjednosti. Dok su na raznim stranama, u OUN i van nje, ulagani veliki naponi da se obezbijedi mir na ovom području, Izrael je otpočeo vojne operacije kako bi silom oružja nametnuo svoju volju. Time Izrael preuzima na sebe svu odgovornost za izbijanje ratnog sukoba i za sve nesagledive posljedice koje iz ovog proističu po mir u svijetu. Izraelska agresija mora biti zaustavljena. To je dužnost OUN, kao i svih vlada i miroljubivih snaga u svijetu. Organizacija Ujedinjenih nacija u skladu sa svojim odgovornostima za očuvanje mira, treba da odmah preduzme mjere za hitnu obustavu agresije i obezbjeđenje mira na Bliskom istoku. Mi apelujemo na sve vlade da u tom pravcu neodložno udruže svoje napore. Vlada i narodi SFRJ izražavaju svoju punu podršku UAR i ostalim arapskim zemljama u njihovom suprotstavljanju agresiji, i učiniće sve da pomognu njihovu pravednu borbu.”¹⁶

Izgleda da je predsjednik Tito bio prvi koji je tražio hitnu obustavu agresije. Pošto su prvi izveštaji govorili o izraelskom neuspehu, o velikom broju oborenih izraelskih aviona, vazдушnim napadima na izraelske gradove itd, Sovjetski Savez, recimo, nije odmah zatražio sastanak Saveta bezbednosti radi poziva na trenutnu obustavu vatre već je to učinio tek trećeg dana, kada su bile poznate razmere egipatskog vojnog poraza.

U Titovoj izjavi se, bez taksativnog navođenja, opravdavaju prethodni egipatski postupci, poput zahteva za povlačenje mirovnih snaga UN i blokadu Tiranskog tesnaca, što je bio *casus belli*, povod, ako ne i uzrok rata (mada je to bez iznošenja u javnost Jugoslavija kritikovala i arapskim zemljama stavljala na znanje da je bilo greška).

Devetog juna u Moskvi je održan sastanak rukovodilaca komunističkih partija i vlada evropskih socijalističkih zemalja, na kojem je učestvovao i predsjednik Tito, na iznenađenje mnogih u zemlji i svetu, jer je dotad Jugoslavija odbijala učešće na takvim sastancima.

¹⁶ TANJUG, 5.VI 1967. godine.

Do Titovog odlaska u Moskvu došlo je na brzinu, bez širih dogovora u državnom i partijskom rukovodstvu. S njim je išao samo Vlado Popović, njegov generalni sekretar i član CK SKJ. Poziv mu je dva dana ranije telefonom, što je bilo neuobičajeno, uputio Leonid Brežnjev, generalni sekretar KPSS, a radi razmatranja krize na Bliskom istoku i dogovora o tome šta da se radi. Jugoslovenska ambasada u Moskvi saznala je da je poziv upućen i rukovodiocima drugih socijalističkih zemalja. Ne znajući da li je predsednik Tito obavešten o tome, noću 8. juna uputila je telegram u Beograd.

Tito je 9. juna izjutra na aerodromu u Batajnici, pred poletanje za Moskvu, održao kratak dogovor sa onima koji su došli da ga isprate, da li da pod tim uslovom ide, jer se dotle nije ni u kakvom obliku učestvovalo na sastancima Varšavskog pakta. S obzirom na dramatičnu situaciju na Bliskom istoku, odlučio je da ipak ide, u uverenju da se time Jugoslavija ne približava Varšavskom paktu već traži rešenje za jednu od vodećih nesvrstanih zemalja.

Na moskovskom sastanku odlučeno je između ostalog (ne zna se na čiji predlog), da socijalističke zemlje, uključujući i Jugoslaviju, prekinu odnose sa Izraelom. Odluku nije prihvatila jedino delegacija KP Rumunije, pa ona nije ni pomenuta u nabranjanju učesnika. Tamo je došlo do prilično oštrog sukoba između predsednika Tita i predsednika Čaušeskua, kome je Tito prigovorio da nije zauzeo principijelan stav već da hoće da sebe predstavi kao čoveka koji je udaljen od Moskve i da zbog toga ušćari na drugoj strani (pošto je ranije bila najavljena Čaušeskuova poseta Jugoslaviji, ona je zbog toga, mada to, naravno, nije rečeno, odložena).¹⁷

Na sastanku je usvojena izjava o situaciji na Srednjem istoku stvorenoj izrael-skom agresijom, a arapskim zemljama obećana pomoć.

Tito se vratio u Beograd 10. juna, a 11. juna u Beogradu je održana Peta zajednička sednica Predsedništva i Izvršnog biroa CK SKJ, sa jedinom tačkom dnevnog reda „Izveštaj sa puta u Moskvu i situacija na Bliskom istoku”.

Tito je, pre podnošenja izveštaja, izneo okolnosti kako je došlo do poziva na sastanak. Brežnjev je, po njemu, to obrazložio zahtevom Nasera za hitnom i svestranom pomoći od strane SSSR i socijalističkih zemalja. Upoznao je prisutne kako je u toku sastanka u Moskvi stigla vest o Naserovoj ostavci i kako mu je on odmah poslao depešu, izražavajući želju da promeni odluku o ostavci, ističući da je to istovremeno želja ostalih rukovodilaca socijalističkih zemalja. Posle vesti o povlačenju Naserove odluke, rasprava na sastanku u Moskvi je nastavljena i usvojena je izjava.¹⁸ Što se tiče Rumuna, Tito je rekao da su oni „iz razloga oportuniteta i, očigledno, polazeći od svojih uskih interesa, odbili da potpišu Izjavu”.

Predsednik Tito je obavestio učesnike sednice da su još u toku samog sastanka u Moskvi rukovodioci socijalističkih zemalja zahtevali da on lično ili preko svog izaslanika ostvari neposredan susret sa Naserom, budući da je godinama s njim najtešnje

¹⁷ Razgovor sa M. Maksićem (vidi nap. 11).

¹⁸ Vidi nap. 13; To znači da je sve oko Naserove ostavke teklo veoma brzo i da je on odluku promenio dan pre nego što je to saopštio – prim. autora.

povezan. Stoga je 11. juna, pre održavanja zajedničke sednice, Koča Popović u toj misiji odleteo u Kairo, gde ga je Naser primio 12. juna.¹⁹

U raspravi je učestvovalo 18 prisutnih i mada je u zapisnik uneto da je „u celini prihvaćen izveštaj druga Tita o razlozima njegovog odlaska u Moskvu i o njegovoj aktivnosti na sednici rukovodilaca socijalističkih zemalja”, autor je iz više izvora saznao da su pojedini učesnici zamerali predsedniku Titu što je u Moskvu otišao bez obaveštavanja drugih rukovodilaca (ako zbog hitnosti nije moglo biti sazvano Predsedništvo CK, onda je bar trebalo da okupi Biro Predsedništva, u kome su, pored njega, bili i Edvard Kardelj, Veljko Vlahović i Mijalko Todorović), što je dozvolio prelet i sletanje sovjetskih aviona sa oružjem za Egipat i, bar implicitno, što je prihvatio prekid odnosa sa Izraelom. Od 18 učesnika u raspravi, zamerke su imali, ili iskazali slaganje sa zamerkama koje je izneo prvi učesnik Mijalko Todorović, članovi Predsedništva ili Izvršnog komiteta CK SKJ Dobrivoj–Bobi Radosavljević, Nijaz Dizdarević, Krste Crvenkovski, Avdo Humo, Slobodan Milosavljević i Lazar Koliševski. Znalo se da je i Koča Popović tog mišljenja.²⁰ Bilo je i vodećih ljudi u diplomatiji koji su imali rezerve prema učešću na sastanku u Moskvi i odlukama sastanka.²¹

U zapisniku sa pomenute sednice stoji i jedan kratak pasus sledeće sadržine:

„Dajući punu podršku arapskim zemljama, na sednici je, istovremeno, ukazano i na štetnost ekstremnih stavova arapskog sveta o likvidaciji Izraela kao države, o 'svetom ratu', i sl., što Jugoslavija ne može odobriti i podržati. Radi toga potrebno je delovati na arapske rukovodioce u pravcu traženja razumnih i trajnijih rešenja arapsko-izraelskih odnosa.”²²

U zapisniku nema da je doneta odluka o prekidu odnosa sa Izraelom. Samo stoji: „Na sednici je izraženo mišljenje da bi SIV trebalo da saopšti Vladi Izraela da će Jugoslavija, u slučaju odbijanja povlačenja njegovih snaga sa okupirane teritorije, prekinuti diplomatske odnose.”

Istog dana, 11. juna, u 17 časova održana je sednica Saveznog izvršnog veća, na kojoj je razmotren najnoviji razvoj događaja na Bliskom istoku. Tom prilikom donete su „odgovarajuće odluke”.²³

U 22,30 iste noći zamenik državnog sekretara za inostrane poslove Mišo Pavićević pozvao je u Državni sekretarijat poslanika Izraela Avigdora Dagana i predao mu

¹⁹ Ibid; Sednici, pored Koče, nisu prisustvovali i slovenački članovi Predsedništva IK, zbog poremećaja na pruzi (E. Kardelj je učestvovao), a prisustvovao je Marko Nikezić, član CK SKJ.

²⁰ Milosavljević, tada član IK (sada ambasador Makedonije u Beogradu) o tome je i pisao u svojoj knjizi *Vrtoto lice na sobitija* (Drugo lice događaja).

²¹ Razgovor autora sa Slavkom Milosavljevićem, tada članom CK SKJ, Latinkom Perović, Jovankom Brkić, Aleksandrom Nenadovićem i dr. Iz više izvora autoru je potvrđeno da su neslaganja izrazili Marko Nikezić (za koga su neki tvrdili da je Jevrejin po majci), državni sekretar za inostrane poslove, Mišo Pavićević, njegov zamenik, Veljko Mićunović, njegov pomoćnik, i Aleksandar Demajo, šef kabineta državnog sekretara. Pominjana su i neka druga imena, kao Leo Mates, direktor Instituta za međunarodnu politiku i privredu, i drugi, ali za njega autor nije dobio potvrdu.

²² Vidi nap.13.

²³ TANJUG 11. juna 1967, mediji 11. i 12. juna.

protestnu notu da će, ako Izrael odbije da povuče svoje snage sa okupirane teritorije, Jugoslavija prekinuti s njim diplomatske odnose.²⁴ Avigdor je, pročitavši notu, primetio: „Vidim da se radi o upozorenju, a ne o prekidu”, što je Pavićević potvrdio, a poslanik rekao kako će sa sadržajem note upoznati svoju vladu i obavestiti ga o njenom odgovoru. Susret Pavićević – Avigdor trajao je pet minuta, kaže se u Pavićevićevoj zabelešci o tome. Nota od 11. juna sadržavala je: konstatacije o osudi agresije, nepridržavanju odluka Saveta bezbednosti o obustavi vatre, aneksionističkim izjavama izraelskih državnika, te zahtev da Izrael hitno povuče trupe sa okupiranih područja i upozorenje da će „ukoliko to ne učini, vlada SFRJ preispitati svoje odnose sa Izraelom”. Izraelski poslanik očigledno je očekivao da će nota biti prekid odnosa. Sovjetski Savez je to učinio 10. juna, kada i Čehoslovačka, a već se znalo za odluku svih učesnika sastanka u Moskvi, sem Rumunije, da to učine.²⁵

Jugoslovenskim diplomatskim predstavništvima u svetu poslat je 12. juna telegram: „Nije isključeno da ubrzo dođe i do prekida diplomatskih odnosa sa Izraelom. Odluka će zavisiti od njegovog neposrednog daljeg ponašanja. Nota koju predali, naš 420430, za sada predstavlja oštro upozorenje i samo prvi korak... Mojsov”. A 13. jula poslanstvu u Tel Avivu, otišao je kratak telegram 420466: „U toku današnjeg dana predviđa se prekid diplomatskih odnosa sa Izraelom. Belovski.”

Tačno u 15,10 časova, zamenik državnog sekretara Pavićević, na osnovu odluke SIV-a, uručio je izraelskom poslaniku u Beogradu Avigdoru Daganu notu o prekidu diplomatskih odnosa.

Poslanik Dagan je prilikom predaje note o prekidu diplomatskih odnosa, u svoje ime i ime svoje vlade, odbacio sve razloge koje je jugoslovenska vlada navela za preuzimanje tog „nepravednog i drastičnog koraka”, izrazio žaljenje i nadu da će se diplomatski odnosi uskoro ponovo uspostaviti i da će u međuvremenu jugoslovenska vlada proučiti problem njegove zemlje „sa više objektivnosti, razumevanja i dobre volje”. U isto vreme je kategorički odbio navode iz note od 11. juna. Zahvalio je na ljubaznosti koja mu je bila ukazivana za vreme boravka i podvukao da odlazi iz Jugoslavije kao što je i došao – kao prijatelj. U vezi sa odbijanjem navoda iz note od 11. juna, odgovoreno mu je da bi DSIP želeo da tačnost tih navoda bude negirana od vlade Izraela u praksi, a ne na rečima, dok mu je u pogledu izražene nade za obnovu diplomatskih odnosa rečeno kako će to u prvom redu zavisiti od buduće politike izraelske vlade. Zahvaljeno mu je na saradnji.²⁶

Izveštavajući o svojoj oproštajnoj poseti 16. juna izraelskom ministarstvu inostranih poslova, gde su ga primila dva direktora, poslanik Šobajić kaže kako su oni izrazili duboko žaljenje i izrekli uobičajene komplimente Jugoslaviji: „Umesto nedavne kritike našeg stava, sada pokušavaju uveravati da je Izrael bio prinuđen da stupi u akciju u samoodbrani, da očekuje više razumevanja, da nema osvajačke namere prema 'privremeno okupiranim teritorijama' i sl.”. Šobajić je njima ponovio argumentaciju iz

²⁴ DA, Nota DSIP Poslanstvu Izraela br.420430 od 11. juna 1967. godine.

²⁵ DA, Zabeleška M. Pavićevića o razgovoru sa A. Daganom 11. juna 1967. u 22.30 č.

²⁶ DA, Zabeleška M. Pavićevića o predaji note br.420466 A. Daganu 13. juna u 15.10 č.

dve jugoslovenske note (11. i 13. juna). Oba direktora su to „primila mirno i bez uobičajene reakcije”. Posebno ih je zabrinjavalo da li će biti ukidani trgovački odnosi, na šta je odgovoreno da je to neizvesno²⁷ (mada je Poslanstvo telegramima 14. i 15. juna obavješteno da se ti odnosi ne prekidaju).

Prekidanje odnosa izazvalo je više dilema i više tehničkih problema. Glavni su bili da li se pored diplomatskih prekidaju i ostali odnosi. DSIP je odmah odgovorio da se to ne odnosi na ostale odnose, kao što su trgovački. U vezi s tim rečeno je da se počasni konzulat u Haifi (dugogodišnji konzul bio je Viktor Štark) neće ukidati. Na pitanja poslanika Šobajića, koji je 14. juna javio kako nije dobio službeno obavještenje o prekidu odnosa, dati su odgovori. Poslata su uputstva oko likvidacije Poslanstva i finansijskih i drugih problema u vezi s tim i odlaskom poslanika i osoblja.

Tražila se zemlja koja će u Izraelu štititi interese Jugoslavije. Izbor je pao na Austriju, koja je već bila prihvatila da štiti interese Bugarske i ČSSR. Izraelske interese u Jugoslaviji prihvatila je da zastupa Belgija, mada je prvo bila kontaktirana Norveška, koja je prihvatila, ali nerado.²⁸

Ni Jugoslavija ni Izrael nisu insistirali da diplomati i osoblje hitno napuste zemlju. Do odlaska diplomati su uživali imunitet. Poslanik Dagan je obavestio da će otputovati 17. juna za Beč. Šobajić je otputovao za Rim 18. juna. U Izraelu su ostali do završetka školovanja sin i žena, za šta je data saglasnost DSIP.

Honorarni službenici dobili su otkaz, uz plaćanje ugovorenih honorara. Izraelci su posebno žalili što su morali otkazati dugogodišnjoj (16 godina) sekretarici Poslanstva dr Miroslavi Flajšer – Dimić.

Za vreme trajanja diplomatskih odnosa povremeno su se pojavljivali neki problemi između dve države. Najčešće je na dnevnom redu bio rang diplomatskih predstavništava. Dok je pre Drugog svetskog rata bilo uobičajeno da zemlje budu predstavljene poslanstvima (legation), sa (izvanrednim i opunomoćenim) ministrima na čelu, uoči rata počeo je da se povećava broj ambasada (embassy), sa ambasadorima na čelu. Posle rata ambasade su postale pravilo, a poslanstva izuzetak. Ambasadori su među diplomatskim predstavnicima imali viši rang od poslanika. Izrael je insistirao da se rang predstavništava podigne na ambasadu. To je Jugoslavija odbijala, što je Izrael tumačio kao nedoslednost Jugoslavije u politici miroljubive koegzistencije i nediskriminacije između država. Jugoslovenski problem što se tiče Izraela bio je bojazan da bi to on iskoristio u šire političke svrhe, dajući mu dimenziju koja bi se negativno odrazila kod arapskih zemalja. Kod drugih zemalja koja su imala poslanstva (sem Nemačke Demokratske Republike) takvih problema nije bilo. Stoga je DSIP u jesen 1966. godine predlagao Saveznom izvršnom veću da se donese odluka o podizanju ranga predstavništava sa svim zemljama s kojima Jugoslavija ima predstavništva na nivou poslanstva, ali do juna 1967. godine SIV nije bio doneo takvu odluku.²⁹

²⁷ DA, Šobajić DSIP-u br.146 od 16. juna 1967. godine.

²⁸ DA, Telegram Stane Tomašević, ambasadora SFRJ u Norveškoj DSIP-u.

²⁹ DA, Pismo DSIP 24. septembra 1966 SIV-u i političko obrazloženje uz pismo; Zabeleška o razgovoru v.d. načelnika IV uprave DSIP-a sa poslanikom Izraela u Beogradu 16. januara 1967; Telegram Šobajića DSIP-u br.45 od 17. marta 1967. godine.

Drugi problem je bio odnos Jugoslavije prema Palestincima. Konkretna spor nastao je u maju 1967, kada su Savez studenata Jugoslavije i Konfederacija udruženja Generalne Unije palestinskih studenata u Jugoslaviji povodom 15. maja, „dana solidarnosti sa arapskim narodom Palestine” (sećanje na proglašenje Države Izrael 1948. godine) za 16. maj uveče u maloj dvorani Doma sindikata u Beogradu zakazali skup „u cilju razmatranja i razmene mišljenja od deset tačaka”, koja su se svodila na negiranje prava Izraela na postojanje.

Poslanik Šobajić bio je 15. maja pozvan u MIP Izraela, gde mu je načelnik Regionalnog odeljenja Ilan uložio zbog toga protest i od jugoslovenske vlade tražio da spreči skup i donošenje rezolucije u kojoj se Izrael naziva ilegalnom tvorevinom i zahteva njegovo uništenje. Rekao je da je njihov poslanik dobio instrukciju da uloži isti takav protest u Beogradu. Ilan je dodao: „Ako se Izrael proglašava ilegalnom tvorevinom, čemu onda diplomatski odnosi?” Šobajić je rekao da će preneti saopštenje i izneo mišljenje da je takva „anticipirajuća intervencija neuobičajena, čudna i da se može tumačiti samo kao mešanje u naše unutrašnje stvari”.³⁰

Poslanik Dagan uložio je protest 16. maja D. Petroviću, načelniku Uprave za Afriku i Bliski istok DSIP. Petrović je zabeležio: „Traži na prilično nekorektan način odgovor koja je naša instanca odobrila održavanje sastanka palestinskih studenata i interesuje se da li je to učinjeno sa znanjem DSIP-a. Odgovaram da prvi put od njega čujem za navedeni sastanak i da ću se zainteresovati, i upozoravam ga da je njegovo traženje koja je instanca dala odobrenje naša unutrašnja stvar, kao i da akcije i mišljenja društveno-političkih organizacija ne bi trebalo identifikovati sa zvaničnim stavovima jugoslovenske vlade, pa prema tome u konkretnom slučaju to važi i za Savez studenata Jugoslavije.”³¹

Treba pomenuti da je kratko vreme pre prekida odnosa bilo reči o otvaranju avionske linije JAT Beograd – Tel Aviv. Poslanik Šobajić je smatrao da u tom trenutku, u maju 1967, ne bi bilo oportuno da se prihvate razgovori o tome. DSIP se složio i u tom smislu je razgovarano sa JAT.³²

Kontakti posle prekida

Prekid diplomatskih odnosa nije sasvim prekinuo kontakte jugoslovenskih i izraelskih diplomata, o čemu svedoče dokumenti obe strane. Kontakti su održavani u Ujedinjenim nacijama i u pojedinim zemljama gde su bila diplomatska predstavništva dve zemlje. U to se kasnije, kada je Egipat uspostavio diplomatske odnose sa Izraelom, uključuje i Kairo. DSIP takve kontakte nije zabranjivao, već ih je tolerisao, pa i podsticao.

³⁰ DA, Depeša Šobajića DSIP-u br.85 od 15. maja 1967. godine.

³¹ DA, Zabeleška načelnika IV uprave DSIP-a o razgovoru sa poslanikom Izraela 13. maja 1967. godine.

³² DA, Telegram DSIP-a poslaniku u Izraelu br.417724 od 19. maja 1967. godine.

Tako savetnik ambasade SFRJ u Beču Mihael Jurman 13. novembra 1967. godine šalje zabelešku o svom razgovoru sa Išajem Lakišem, prvim sekretarom izraelske ambasade u Beču, rukovodiocem konzularno-vizno-pasoške službe, vođenom 8. novembra u prostorijama ambasade Izraela. Razgovor je vođen na jugoslovensku inicijativu, a bilo je reči o putovanju izraelskih građana u Jugoslaviju. Kao turisti tokom 1967, a izgleda da će to biti i 1968. godine mogu dolaziti bez vize do 90 dana, a poslovni ljudi mogu vize dobijati na svim graničnim prelazima i u jugoslovenskim diplomatsko-konzularnim predstavništvima i inostranstvu. Bilo je reči i o krizi na Bliskom istoku. Lakiš nije govorio o stavu Jugoslavije već je iznosio neke svoje ideje o mogućim rešenjima.³³

Iz dokumenata izraelskog MIP takođe se vidi da su nastavljeni neformalni sastanci diplomata dve zemlje u celom svetu. Pominje se sastanak u Abidžanu (Obala Slovačke), Rangun; gde je izraelski diplomata M. Varon 13. juna 1967, kad se još nije znalo za prekid odnosa, pitao ambasadora Drndića da li bi čovek kao Tito bio voljan da primi u tajnu posetu nekog funkcionera iz Izraela. Drndić je smatrao da za to nema izgleda, da je Tito mnogo puta, pa i za vreme poslednje krize, pokušavao da obuzda Nasera, no sada ne preostaje drugo do da prikaže jedinstven front. Nov sastanak Varon-Drndić održan je 5. avgusta 1967, a kasnije je sastanaka bilo i u Bangkoku. Drndić je rekao da prekid diplomatskih odnosa sigurno nije konstruktivan akt i da se nada da će uskoro doći do konstruktivnih promena koje će omogućiti obnavljanje odnosa, što je trenutno suviše osetljiva i ranjiva tema. Pošto je Drndić premešten u DSIP, izrazio je nadu da će se naći način za nastavak komunikacije, možda u UN. I drugi jugoslovenski predstavnici nastavili su da se viđaju sa izraelskim predstavnicima. Njihove izjave tim prilikama gotovo nikad nisu bile u skladu sa zvaničnom politikom Jugoslavije. Aleksandar Božović rekao je 3. januara 1968. Ariju Ilahu iz MIP Izraela kako su u decembru 1967. jugoslovenski predstavnici u inostranstvu dobili direktivu da održavaju lične odnose sa predstavnicima Izraela. Božović je Ilana pitao da li bi izraelski ministar inostranih poslova bio spreman da se nezvanično sretne s jugoslovenskim ministrom. Ilanov odgovor bio je odrečan. Za prekid odnosa Božović je rekao kako je to bila taktička greška.

O pokušaju da prekid odnosa iskoriste politički emigranti, svedoči izveštaj prvog sekretara izraelske ambasade u Limi (Peru) Asera Mihaelija, od 21. juna 1967. godine. U ambasadu je došao čovek koji prethodno nije hteo da se identifikuje preko telefona. Dao je prezime Fistrović, rekao je da je hrvatski izbeglica koji živi u Peru od kraja četrdesetih godina. Ako izraelska vlada pristane na njegov predlog, on će predstavnika Izraela upoznati sa predstavnikom „hrvatskog tajnog pokreta otpora”. Predlog je da Izrael pruži materijalnu pomoć pokretu, a oni će raditi na pobuni protiv Tita, vernog Naserovog saveznika. Čovek je dodao kako „sada treba zaboraviti prošlost”, odnosno ne raspravljati o tome šta se događalo Jevrejima u NDH, već stvoriti zajednički front

³³ DA, Zabeleška Ambasade u Beču br.133/67 od 13. septembra 1967. godine.

protiv Tita i Nasera. Mihael piše da se nije obavezao ni na šta osim da to prenese na nadležno mesto. Menahem Karmi odgovorio mu je 5. jula da ne želi da ima bilo kakve veze sa tim krugom ljudi i da ne treba obećavati čak ni da će njihov predlog biti upućen MIP Izraela.³⁴

Milivoje Maksić kazuje kako je „predsednik Tito verovao da će prekid odnosa biti kratkog daha, da je to jedna incidentna situacija, koja treba da se ugasi energičnim otporom u kojem je i on učestvovao tako što je odlučio da takođe prekine odnose, ali da će to vrlo brzo biti prevaziđeno međunarodnim mehanizmima i da će Jugoslavija nastaviti da sarađuje sa Izraelom, postigavši svoj cilj da se obeshrabre bilo kakve druge slične akcije tamo. Kasnije se nije pokazalo moguće da se ta situacija brzo i lako prevaziđe, zato što je Izrael činio poteze sa prisvajanjem teritorija itd., što je uvek činilo nepovoljnim trenutak da se naprave neki koraci i normalizuju odnosi s njim”.³⁵

Pokušaja za obnavljanje odnosa nije bilo jer su Jugosloveni još bili zarobljenici shvatanja da će to biti kratkog daha i da će biti brzo prevaziđeno. Nije se verovalo da će se Bliski istok brzo pokazati kao hronično čvorište međublokovskog i drugog sukobljavanja i da prema tome tu ništa ne može biti brzo prevaziđeno. S druge strane, u Jugoslaviji su nastali jaki ekonomski interesi prema nizu arapskih zemalja. Kasnijih godina bila je paradoksalna situacija da su pojedini politički centri moći posle Titove smrti zahtevali i dosta se zalagali da se normalizuju odnosi sa Izraelom, a istovremeno privredni krugovi iz tih istih republika tiho su vršili snažan pritisak da se ništa ne pomera, bojeći se da ne izgube ogromne poslove. Prvi su s tom akcijom krenuli Slovenci, ali ih je njihova sopstvena industrija brzo umirila. Štafetu je preuzeo tadašnji režim u Beogradu (Miloševićev), koji je imao sasvim drugu motivaciju: ne neke posebne simpatije prema Izraelu nego je to bio sastavni deo politike diskreditovanja ranije politike predsednika Tita.

I posle prekida odnosa bilo je faza kada su se Jugoslavija i Izrael dobro razumeli i kad su pojedini izraelski visoki funkcioneri stavljali do znanja da njima možda odgovara što formalno nema odnosa, jer onda imaju veću težinu na arapski svet jugoslovenski saveti da Izrael shvati kao realnost, da se s njim ne mogu stalno konfrontirati. Bilo je situacija kad je Izrael veoma očekivao da se uspostave odnosi. Jugoslovenski diplomati su objašnjavali da je to za njih složena stvar, jer je postalo unutrašnjopolitički problem, u pogledu koga je teško uspostaviti konsenzus svih republika. Tako je to išlo do devedesetih godina, kada je ambasador Zupan kao emisar otišao u Izrael da vodi razgovor o obnovi odnosa. Jugoslavija je htela da učini neke korake, recimo uspostavi konzularne odnose, kao uvertiru za skore diplomatske odnose. Međutim, Jugoslavija je onda već bila pred rasturanjem, nije više imala raniju težinu, ni u pokretu nesvrstanosti ni u međunarodnim odnosima, i Izrael više nije imao onaj interes kakav je imao ranije.

³⁴ Pismo Ženi Lebl autoru (kopija u JIM). Inače se iz više izvora tvrdilo da u arapskim zemljama i oružanim snagama ima više ustaša, nacisti i drugih pripadnika formacija koje su se u Drugom svetskom ratu borile protiv zapadnih saveznika.

³⁵ Vidi nap.11.

U Izraelu je bilo ličnosti koje su prosto svojim vezama sa Jugoslavijom delovale, zračile u samom Izraelu, kao što je i u Beogradu bilo dosta razumevanja za kontakte. To je zanimljiva situacija da su simpatije prema jednoj zemlji i jednom narodu ovde doživljavane i posmatrane odvojeno od odnosa prema zvaničnoj politici te zemlje.

Što se tiče samog predsednika Tita, kako kaže Milivoje Maksić, on je, prilikom jedne posete Kairu, imao žestok dijalog oko Izraela, koji je objavljen. Insistirao je na tome da se iz preambule Povelje Palestinskog oslobodilačkog pokreta mora izbaciti formulacija o bacanju Izraela u more, da je to država kao i svaka druga i članica UN i da se tek uvažavanjem te činjenice može doći do nekog sporazumnog rešenja.³⁶

Autor je svojevremeno čuo tvrdnje kako je predsednik Tito ipak bio spreman na posredovanje između Izraela i Egipta. Do toga je navodno trebalo da dođe u avgustu 1967. godine, prilikom njegove posete Egiptu, Siriji i Iraku. Tvrdilo se kako su bili lansirani probni baloni u Izraelu, koji je u načelu prihvatio tu ideju. Tito bi „Galebom” uplovio u jednu izraelsku luku (Haifu?) ili bi se na moru sastao sa izraelskim predstavnicima. Naser je bio protiv toga i plan nije ostvaren. Autor za ovo nije našao potvrd u dokumentima ili u razgovorima koje je vodio.

Kad je Tito povodom otvaranja derdapske hidrocentrale posetio Rumuniju i kada su u Turn Severinu vođeni razgovori sa Čaušeskuom, nedugo posle uspostavljanja odnosa Egipta i Izraela, Tito je u improvizovanoj zdravici rekao: „Poručujem odavde našim arapskim prijateljima da oni najzad moraju da shvate da je Izrael član UN, da je to država koja ima svoja prava po Povelji UN i svoje dostojanstvo, da je to država u čiju realnost treba uključiti i to da iza nje stoji jedna velika sila i da se bez poštovanja tih činjenica ne može voditi nikakva uspešna politika.” Taj deo je iste večeri izvučen iz zdravice i dat kao fleš vest u štampu.³⁷

Reagovanja u zemlji

Prekid odnosa Jugoslavije i Izraela izazvao je u zemlji i u svetu snažna reagovanja, po svemu sudeći snažnija, rasprostranjenija i nepovoljnija nego što se na jugoslovenskom vrhu očekivalo, mada je izvesno nerazumevanje i neslaganje bilo anticipirano i ukalkulisano. Nije bila reč samo o tom diplomatskom potezu već o nečem daleko širem i značajnijem: načinu donošenja i sprovođenja odluka, političkim načelima i orijentaciji zemlje itd.

Službe koje su prikupljale i slale informacije rukovodstvu o raspoloženju u narodu radile su svoj posao. Već u vreme održavanja pomenute sednice Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ, 11. juna 1967, dakle šest dana posle početka izraelsko-arapskog rata i izjave predsednika Tita tim povodom, i svega dan posle objavljivanja

³⁶ Vidi nap.11.

³⁷ Vidi nap.11.

vesti o njegovom učešću na sastanku socijalističkih zemalja u Moskvi, bili su stigli prvi izveštaji.

Tako se u ranije pomenutom zapisniku sa te sednice kaže kako je „ocenjeno da nije posvećena dovoljna pažnja upoznavanju partijskog članstva i naše javnosti sa suštinom međunarodnih odnosa i problemima međunarodnog radničkog pokreta. Međutim, zahvaljujući pravovremenoj izjavi druga Tita, neposredno posle agresije Izraela na UAR, stavovima i ocenama zajedničke sednice Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ od 13. maja o. g., koji su dostavljeni svim republičkim i opštinskim rukovodstvima, drugim informacijama, kao i redovnim sastancima sa novinarima, doprinelo se, umnogome, da članstvo SK i naša javnost shvate suštinu izraelsko-arapskog sukoba. O tome, pored ostalog, govore i brojni mitinzi, manifestacije i izrazi solidarnosti naše javnosti sa borbom arapskog naroda, čime su, istovremeno, naši radni ljudi dali punu podršku stavovima SKJ i Jugoslavije”. Bile su to uobičajene floskule, koje nisu odražavale stvarnost.

Odmah posle toga stajalo je „međutim”:

„I pored ovakvog osnovnog raspoloženja u zemlji, na sednici je konstatovano da postoje i izvesna kolebanja i nerazumevanja kod jednog dela naše javnosti, pa i naših aktivista u vezi sa suštinom sukoba na Bliskom istoku. Kod jednog dela članstva i javnosti pokrenuta su i pitanja oko odlaska druga Tita na sastanak u Moskvi i oko toga da li naše učešće znači izvesno odstupanje Jugoslavije od politike nesvrstavanja i tešnje povezivanje sa Varšavskim paktom. Na sednici je ocenjeno da takvi pristupi, u suštini, pokazuju ozbiljno nerazumevanje osnovnih principa naše politike aktivne i miroljubive koegzistencije. Konstatovano je da je u istom periodu došlo i do pojačanja kritike Sovjetskog Saveza i drugih socijalističkih zemalja zbog njihovog neodlučnog stava prema sukobu. Izjava sa sastanka rukovodilaca socijalističkih zemalja u Moskvi izazvala je ohrabrenje i veoma povoljno delovala na političku atmosferu u zemlji.”³⁸

Ovo je mešavina realnog poznavanja i ocena raspoloženja u zemlji i onog što su izveštaji znali da rukovodstvo želi čuti. Ne treba zaboraviti da je javnost sa putom predsednika Tita u Moskvu i izjavom sa sastanka bila upoznata u subotu, 10. juna, a da je sednica održana u nedelju, 11. juna, tako da nije moglo biti reči ni o kakvom ohrabrenju i pozitivnom delovanju (niti obeshrabrenju i negativnom delovanju) na atmosferu u zemlji, te da nije bilo vremena ni mogućnosti da „jedan deo članova i u javnosti pokrene pitanja oko odlaska druga Tita u Moskvu” i sl. U stvari, većina ljudi bila je iznenađena zaokretom, kako su verovali, u spoljnoj politici, stajanjem na stranu arapskih zemalja koje su, čak po jugoslovenskim glasilima, isprovocirale sukob, svrstavanjem uz dotle uvek kritikovani Varšavski pakt.

Predsednik Tito i Savez komunista do tada su imali široku podršku čak i onih koji nisu osećali ideološku bliskost sa njima, ali su podržavali njihovo insistiranje na nezavisnosti zemlje, napuštanje krutih staljinističkih dogmi, veći stepen sloboda i bla-

³⁸ Vidi nap.13.

gostanja u poređenju sa stanjem u drugim socijalističkim zemljama, dobre odnose sa Zapadom i mogućnosti koje su zbog toga imali. Sada su se uplašili da se sve to stavlja na kocku zbog „tamo nekih Arapa”. Može se reći da takvog nerazumevanja između rukovodstva i naroda u Jugoslaviji odavno nije bilo.

Celokupna propagandna mašinerija zemlje stavljena je u pogon da objašnjava pozicije rukovodstva. Jedan od zaključaka zajedničke sednice 11. juna bio je:

„Republička rukovodstva društveno-političkih organizacija trebalo bi da preduzmu najširu akciju i da, organizovanjem raznovrsnih predavanja, konferencija, razgovora i korišćenjem drugih sredstava i informacija upoznaju najširu javnost sa suštinom sukoba na Bliskom istoku. U tom pravcu treba aktivirati sve postojeće institucije i organizacije da samostalno dejstvuju, kako čitava ova aktivnost ne bila svedena samo na Savez komunista. Biro Predsedništva (Tito, Kardelj, Vlahović, Todorović) određen je za opšteg političkog koordinатора svih tih akcija „kako bi se na jednom mestu imao celovit pregled preduzetih mera i aktivnosti.”³⁹

Osnovnu ulogu u sprovođenju tog zaključka imao je Socijalistički savez radnog naroda (SSRNJ), koji se na tome snažno angažovao. Nekako u to vreme bio je istekao mandat Saveznoj konferenciji, čiji je predsednik bio Lazar Koliševski. Na prvoj sednici novog saziva Savezne konferencije za predsednika je izabran Rato Dugonjić, a za generalnog sekretara Beno Zupančič. Među ostalim funkcionerima izabrani su i predsednici sekcija. Za predsednika Sekcije za sredstva informisanja izabran je Jovo Kapičić, za predsednika Sekcije za međunarodnu saradnju i veze Josip Đerđa.⁴⁰ Te dve sekcije imale su najvažniju ulogu u sprovođenju zaključaka zajedničke sednice Predsedništva i IK CKSKJ od 11. juna 1967. godine. Iako se u SSRNJ polazilo od ocena datih na toj sednici, informacije „sa terena” davale su i neku drugu sliku. Na sednici SK SSRNJ od 28. juna, na primer, u izveštaju Lazara Koliševskog „Društveno-politička kretanja i delovanja Socijalističkog saveza posle VI kongresa”, između ostalog, kaže se:

„Pogoršavanje međunarodne situacije i kod nas ponegde izaziva zabune i dileme u pogledu celishodnosti da se ostane dosledan u borbi za samoupravljanje i neposrednu socijalističku demokratiju, za sveobuhvatno ostvarivanje ciljeva reforme. Ugrožavanje svetskog mira u prvi plan ističe jačanje odbrambene moći zemlje, jačanje svih njenih potencijala od kojih zavisi naša bezbednost, slobodan razvoj i integritet. Pri tome, ponegde se čuju mišljenja da bi se u ovoj situaciji trebalo vratiti na etatističko i centralističko rukovođenje zemljom, jer bi se tako, navodno, pojačala efikasnost njene odbrambene snage.”⁴¹

Josip Đerđa u raspravi iznosi utisak da je nedovoljno u obaveštavanju javnosti insistirano da je bitka za likvidaciju posledica agresije i zaverе na Bliskom istoku od životnog značaja za progres u arapskom svetu i za nezavisnost na Bliskom istoku, ali

³⁹ Vidi nap.13.

⁴⁰ Arhiv Jugoslavije (AJ), Stenogram Prve sednice Savezne konferencije SSRNJ 28.VI 1967. godine.

⁴¹ Isto, s. 8.

od ne manjeg značaja za jugoslovensku nezavisnost i bezbednost u sklopu opšteg mira, opšte bezbednosti u svetu:

„Imam dojam da bi na ovom pitanju trebalo dalje insistirati možda i više nego do sada da bi svaki čovek, svaka narodnost, svaka nacija, svaka republika i svaki odgovoran čovek i svaki čitalac štampe ili gledalac televizije shvatio zašto smo se angažovali u ovoj borbi...”⁴² To znači da mnogi to još nisu shvatili.

Josip Đerđa je na sednici Izvršnog odbora SK SSRNJ 13. jula 1967. istakao da se u jugoslovenskoj spoljnoj politici „ne bori ni za šta drugo nego za ono što se radi u zemlji, a da traži da u svetu vlada ravnopravnost, progres, sloboda, osnovne demokratske tekovine savremenog sveta koje gradi u svom sistemu samoupravljanja, svojoj mnogonacionalnoj zajednici”, pojašnjavajući:

„Mi zapravo i ne pretendujemo ni na šta više nego da smo u tom smislu perspektivno jedna minijatura Evrope i sveta, koja bi po svojim rešenjima mogla da bude, neću da kažem uzor, ali ipak ozbiljan doprinos onim najdemokratskijim, najprogresivnijim rešenjima u međunarodnim odnosima (...) da (se) ne diskutuje o sledećem: da niko u ime tog progressa, ni socijalizma, ni zbog toga što je manji ili veći, ne može u tu sliku sveta uneti metode nasilja i gaženja osnovnih prava, tj. agresije. Mi isključujemo pravo bilo Arapa ili Izraelaca da (...) međudržavne probleme u sadašnjem svetu rešavaju putem agresije, sile i nasilja (...) Jer ako to dozvolimo bilo kome pod bilo kojim izgovorom, onda takve stvari nikada neće prestati, svako će se proglasiti da je progresivniji i uzeće pravo u ime progressa.”⁴³

Bilo je pominjano da razni unutrašnji neprijatelji (na primer informbirovci) dižu glavu i pokušavaju da love u mutnom, te da se aktiviraju agenture stranih zemalja u Jugoslaviji i slično.

Na sednici Međunarodne komisije SK SSRNJ, 21. juna 1967, zanimljive informacije iznela je Savica Hočevnar:

„Ljudi koji malo više poznaju odnose na Bliskom istoku dosta se odlučno opredeljuju protiv ove agresije i ne poistovećuju je sa nužnošću postojanja izraelske nacije i njihove države. Međutim, ima različitih mišljenja i različitih grupacija mišljenja. Ona se susreću i na partijskim sastancima i na sastancima Saveza boraca... Mišljenja su dosta iznijansirana, od pojednostavljivanja do ekstremizama. Neki dosta sentimentalisti i gledaju taj slučaj kroz patnje Jevreja u II svetskom ratu, a uz to zaboravljaju svu kompleksnost i složenost ovog problema (...) Čak i oni koji osuđuju akt agresije kao nedopustiv u novim odnosima u svetu, u ovom slučaju agresije Izraela na arapske zemlje, kažu da bi inače došlo do obrnutog napada i tu prave nekakvu iznimku. Onda, ima ljudi koji iz straha pred III svetskim ratom, toga ima i među komunistima, prosto idu na liniju bilo kakvog kompromisa, rečenicom: 'Šta se mi mešamo u te stvari, važno je da ne bude trećeg svetskog rata, pa onda kako bilo!’“⁴⁴

⁴² Isto, s. 16.

⁴³ AJ, F 507, Stenogram sastanka IO SK SSRNJ, 13. jula 1967, s. 106-107.

⁴⁴ AJ, F 507, Stenogram sastanka Međunarodne komisije SK SSRNJ 21. juna 1967, s. 62-63.

Jednim od dokaza široke podrške rukovodstvu i njegovoj politici u vezi sa ratom na Bliskom istoku smatra se i pomoć koja je u Jugoslaviji prikupljena za žrtve agresije. I tu je prenaplašena spontanost i bezrezervnost podrške i pomoći. To karakteriše i izveštaj o aktivnosti Odbora društveno-političkih organizacija za pomoć žrtvama agresije na Srednjem istoku, podnet Predsedništvu SK SSRNJ 16. oktobra 1967, koji je bio razmatran na sednici Predsedništva.

Odbor je formiran u SK SSRNJ, a činili su ga predstavnici SK SSRNJ, CK SKJ, Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije, JNA, Centralnog odbora Jugoslovenskog crvenog krsta, Jugoslovenske lige za mir i Savezne direkcije za rezerve industrijskih proizvoda. U pomenutom izveštaju daju se podaci o prikupljanju i raspodeli pomoći, ali i političke ocene o držanju radnih ljudi. Oni su, kaže se, napad Izraela na arapske zemlje primili „sa ogorčenjem, protestima i zahtevima da se što pre zaustavi agresija” itd. „Na mnogim protestnim mitinzima radni ljudi i građani izrazili su spremnost da pruže pomoć žrtvama agresije na Srednjem istoku.”⁴⁵

U izveštaju Odbora čitave su strane posvećene prikazima podrške date rukovodstvu zemlje. Tek mestimično ima drukčijih iskaza, recimo: „Međutim, u političkoj aktivnosti Socijalističkog saveza i uopšte delatnosti na objašnjavanju uzroka i posledica agresije, zbog relativne sporosti i nedovoljne informisanosti organizacija i radnih ljudi, postojalo je pogodno tlo za uticaje inostrane propagande. Opšta je konstatacija da su se gotovo iste 'neprijateljske poruke' čule u celoj zemlji čiji je izvor dolazio sa Zapada u prvom redu preko radio-stanice 'Glas Amerike'.”⁴⁶

Lidija Šentjurs je na sastanku Komisije za međunarodne veze SK SSRNJ 21. juna 1967. rekla: „Ja mogu da kažem na bazi iskustava iz Slovenije da se nikada nisu toliko slušale strane radio-stanice kao što je to slučaj sada.”⁴⁷

U izveštaju Odbora za pomoć zaista se odslikavaju dileme oko događaja, ali i slika ondašnjih političkih „pravila”:

„Pojedinci su nalazili opravdanje za američko angažovanje na strani Izraela. S druge strane čule su se zamerke upućene Sovjetskom Savezu i drugim istočnoevropskim zemljama što nisu energičnije stupile u odbranu arapskih zemalja; mnogi su, opet, zamerali Arapima za njihovo držanje u sukobu, upoređujući to sa 'herojskom borbom vijetnamskog naroda, koji se godinama uspešno suprotstavlja američkoj agresiji', tražeći da se deo pomoći uputi Vijetnamu. Zbog nedovoljnog poznavanja činjenica i odnosa unutar arapskih zemalja prisutna su kontradiktorna tumačenja. U narodu, posebno u sredinama intelektualaca kolaju raznovrsni vicevi na račun arapskog jedinstva i politike neangažovanosti (...) Put predsednika Tita u arapske zemlje naišao je na političku podršku i odobravanje radnih ljudi i građana (...) Neprihvatanje rezolucije nesvrstanih zemalja u OUN nije obeshrabrilo naše ljude, već naprotiv ulivalo pove-

⁴⁵ AJ, F 507, Predsedništvo SK SSRNJ, Izveštaj o aktivnosti Odbora društveno-političkih organizacija za pomoć žrtvama agresije na Srednjem istoku, 16. oktobar 1967. godine.

⁴⁶ Isto, s. 21.

⁴⁷ Vidi nap. 44, s. 13.

renje u našu zvaničnu politiku (...) Opšta je ocena da je agresija Izraela na arapske zemlje učvrstila jedinstvo jugoslovenskih naroda i još više okupila naše radne ljude oko politike naše zemlje (...) Istupanja, ili bolje rečeno nasedanja, pojedinaca neprijateljskoj propagandi bile su sporadične pojave koje ni u kom slučaju nisu dovodile u pitanje stav radnih ljudi prema principima miroljubive aktivne politike, solidarnosti sa narodima i žrtvama agresije i pružanju moralne i materijalne pomoći arapskim narodima.”⁴⁸

Što se tiče same pomoći, Odbor je akciju sakupljanja pomoći ocenio kao vrlo uspešnu kako sa političkog tako i sa materijalnog stanovišta. Ona je bila vrlo široka i obuhvatala je gotovo sve radne organizacije, gradsko stanovništvo i dobar deo seoskog stanovništva, omladine i pripadnike JNA. Prikupljanje pomoći bilo je dobro organizovano. Radne organizacije su najmasovnije učestvovala u davanju priloga. Radni ljudi su u proseku davali svoju jednodnevnu zaradu, pa čak i tamo gde je priman umanjen lični dohodak. Zapaženo je učešće penzionera, domaćica, omladine i posebno vojnika i njihovih starešina. „Manje spremnosti da pruže pomoć ispoljili su imućniji građani, krupni poljoprivredni proizvođači, zanatlije i pripadnici slobodnih profesija. Zbog sezone poljoprivrednih radova na selu akcija nije bila dobro organizovana. U prosvetnim i kulturnim institucijama akcija prikupljanja pomoći zbog letnjih ferija nije u potpunosti sprovedena.”⁴⁹

Egiptu, Siriji i Jordanu poslata je pomoć od osam milijardi dinara (6.5 miliona US \$), uključujući troškove transporta od sto miliona. Od toga, hrane je bilo za 6, 8 milijardi, a lekova i industrijske robe 1,1 milijardu. Prve pošiljke bile su u lekovima, krvi i hrani, i poslate su avionom nekoliko dana posle agresije. To je bila prva pomoć tim zemljama uopšte. Ostale pošiljke isporučene su jugoslovenskim brodovima, zaključno sa 19. julom 1967. godine. Kvalitetom robe i strukturom pomoći arapske zemlje primaoci bile su u potpunosti zadovoljne. Pošto je u novcu i robi prikupljeno više od očekivanog, deo viška je bio upućen arapskim izbeglicama.⁵⁰

Reagovanja u svetu

Velik problem predstavljalo je pretežno nepovoljno reagovanje u svetu ne samo u zemljama i krugovima nenaklonjenim Jugoslaviji već i kod mnogih prijatelja. Iz rezimea rasprave na sednici Komisije za međunarodnu saradnju i veze SK SSRNJ 21. juna 1967. i informacija upućenih Izvršnom odboru SK SSRNJ izdvojamo konstataciju kako su u Zapadnoj Evropi „stavovi značajnog broja naših partnera veoma divergentni od stavova koje mi zastupamo”.⁵¹ U toj informaciji kaže se da sve socijal-demokratske i socijalističke partije, a pre svega one koje u okviru Socijalističke inter-

⁴⁸ Vidi nap. 45, s. 21-22.

⁴⁹ Isto, s. 23.

⁵⁰ Vidi nap. 45, s. 22-26.

nacionalne imaju značajniju ulogu i politički uticaj (britanski laburisti, belgijski socijalisti, francuski socijalisti, italijanski socijalisti i socijaldemokrati, itd.) već od prvih dana agresije, a neki čak i ranije, otvoreno iskazuju svoje simpatije i bezrezervnu podršku izraelskoj strani. Cenilo se da daju znatan doprinos u mobilizaciji javnog mnjenja u nacionalnim okvirima, a ponegde i otvoren pritisak na vlade radi obezbeđivanja veće i aktivnije podrške Izraelu i istovremeno osude arapskih zemalja za „agresiju” na Izrael, kome je ugroženo pravo na „sopstveni opstanak”.⁵²

Onovremene političke analize zahtevale su „ideološka” objašnjenja takvih reagovanja i pravilna objašnjenja vlastitih pozicija. Uzrok je nađen u postojanju pritajenog kolonijalnog kompleksa, paternalističkog odnosa prema novooslobođenim zemljama, odnosu prema parlamentarnoj demokratiji kao najvišem dostignuću društvenih odnosa, zalaganju za očuvanje političkih, strateških i ekonomskih interesa zapadnog sveta, jačanje atlantske zajednice i NATO, uz istovremenu kritiku OUN kao neefikasne za ozbiljnije intervencije u međunarodnim odnosima. Ocenjeni su kao „kvazihumani” razlozi isticanja stradanja Jevreja u prošlosti.

Cenilo se da će to opteretiti saradnju, ali da jugoslovenska orijentacija ipak treba da bude usmerena na dalje razvijanje određenih oblika saradnje i odnosa svuda gde je to bez forsiranja moguće, a pre svega radi daljeg razjašnjavanja jugoslovenskih stavova, pogleda i ocena.⁵³

Bilo je potrebno mnogo vremena, napora, pa i promena ideoloških i drugih pozicija na obe strane da se odnosi poprave.

Reagovanja u Izraelu bila su manje-više očekivana. Izraelska vlada, preko ministra spoljnih poslova Abe Ebana, protumačila je odluku o prekidu diplomatskih odnosa kao znak približavanja Jugoslavije Sovjetskom Savezu, odnosno kao njeno vraćanje u sovjetsku sferu uticaja. Prema Milivoju Maksiću, jugoslovenski zvaničnici su saznali da je Eban, prilikom posete Vatikanu nekoliko meseci kasnije, kada je u razgovoru Papa pokrenuo prekid odnosa pojedinih zemalja s Izraelom, navodeći pored Varšavskog pakta, i Jugoslaviju, odgovorio: „Da, tačno je, ali mi na jugoslovenski slučaj gledamo sasvim drukčije. Jugoslavija je imala svoje razloge i mi na nju ne gledamo kao na ostale zemlje Varšavskog ugovora.”⁵⁴

⁵¹ AJ, F 507, Međunarodna komisija SK SSRNJ Izvršnom odboru SK SSRNJ, Informacija o stavu zapadnoevropskih socijalističkih i socijaldemokratskih partija prema krizi na Srednjem istoku, 21. juna 1967. s. 1.

⁵² Glavni elementi tih stavova su bili: a) Izraelu treba obezbediti pravo na egzistenciju kao suverenoj državi, koje je, međutim, ugroženo stavom i akcijama Arapa zbog njihovog antisemitizma, poziva na 'sveti rat' i pretnji za potpuno uništenje Izraela kao države; otuda je Izrael žrtva agresije, a ne agresor. b) Izrael predstavlja primer demokratski izgrađenog društva... i 'uzoran primer socijalizma' ... Otuda je nemoguće staviti u 'istvu vreću' Izrael kao slobodno demokratsko društvo i 'hitlerijanski naserizam nacionalističke diktature, petrolejske feudalce i feudalne šeikey' s druge strane. c) Mora se obezbediti pravo slobodne plovidbe kao neotuđivo pravo svih naroda, uključujući i Izrael. Pri tom je neophodno obezbediti garancije za pravo svih država da koriste prolaz kroz Suecki kanal i Tirenski moreuz (Ibid.).

⁵³ Isto, s. 2-3.

⁵⁴ Vidi nap.11.

Izraelska štampa nije dala prevelik publicitet prekidu, a uglavnom se držala stava MIP, kakav je i iznet poslaniku Šobajiću. Međutim, „Jugosloveni” u Izraelu bili su veoma pogođeni odlukom o prekidu diplomatskih odnosa. Uprava njihovog udruženja (HOJ), predala je 13. juna poslaniku Vojimiru Šobajiću pismo, u stvari protest:⁵⁵

„Poštovani gospodine ministre,

Uloga koju mi vršimo već godinama na području razvijanja dobrih odnosa sa Jugoslavijom, daje nam pravo i nameće nam dužnost da se danas obratimo poslanstvu S. F. R. Jugoslavije u Izraelu, sa kojim nas veže stalna prisna saradnja na unapređivanju prijateljstva između naše dve zemlje. Izrael je stalno isticao da spor između njega i suseda treba da se reši putem mira i dao je bezbroj dokaza za tu svoju iskrenu težnju. Susedi, naprotiv, nisu prestali da prete uništenjem Izraela, naglašavajući da je to jedino rešenje i da o sklapanju mira sa Izraelom ne može biti ni govora. Usled takvog stava susednih država koji je dolazio do izražaja ne samo u izjavama njihovih vođa nego i u organizovanim akcijama sabotaže i u ubacivanju terorista na izraelsku teritoriju, odnosi su se sve više zaošttravali dok kriza nije došla do vrhunca u maju ove godine, kada su na traženje Egipta uklonjene trupe Ujedinjenih nacija iz područja Gaze i Šarm el Šejha, te kada je Egipat koncentrisao ogromne vojne snage u Sinaju na granici prema Izraelu i zatvorio Tiranski tesnac pa time sprečio izlaz iz Ejlatu u Crveno more. Sve je to nosilo ne samo otvorenu opasnost za Izrael nego je pretilo i fizičkom uništenju naroda, ostatka Hitlerovog genocida. Sada, pošto su arapske zemlje prešle u otvoreni oružani pokušaj ostvarenja javno i pred celim svetom deklarisanog plana da unište državu i narod Izraela, i kada taj pokušaj nije uspeo, moglo se očekivati da će se sve istinski rodoljubive snage sveta angažovati za omogućavanje razboritih pregovora i za traženje konačnog rešenja arapsko-izraelskog spora putem mira. Međutim, umesto da se obuzdaju i urazume oni su sve vreme pretili ratom i uništavanjem malog naroda, koji hoće u miru da izgradi svoju zemlju, doživljujemo danas, na naše veliko razočaranje, da se upućuju pretnje Izraelu koji je besprimernom borbom uspeo da odbije opasnost kojoj je bio izložen. Kada se takav nepravedan stav prema Izraelu zauzima i od strane Jugoslavije, koja zna šta znači borba za slobodu i samoodržanje protiv nadmoćnog neprijatelja, sasvim je razumljivo da svi Izraelci čije su simpatije za hrabre jugoslovenske narode dobro poznate, osećaju duboko ogorčenje i duboki bol je još teži kod nas Jevreja jugoslovenskog porekla u Izraelu. Dajući ovim izražaja ogorčenja zbog nepravde prema Izraelu, molimo Vas, gospodine ministre, da izvolite to preneti na nadležno mesto. S verom u pobeđu istine i pravde u interesu mira u svetu, mi Vas lepo pozdravljamo uz izraz poštovanja (...).”

Šobajić je u komentaru te posete istakao da pada u oči reakcija upravo ovdašnjeg udruženja Jevreja iz Jugoslavije, koja je neposredno posle jugoslovenske note upozorenja 11. juna predala poslanstvu neku vrstu peticije u kojoj dominira misao da Jugoslavija i drugi prete Izraelu, te da Jugoslavija ne bi trebalo da zaboravi vlastitu borbu

⁵⁵ Ženi Lebl, „Juče, danas”, Tel Aviv 1999, s. 55-56; Pismo su odneli predsednik HOJ Mihael Levi, počasni predsednik dr Cvi Rotem (Cvi Rotmiller, dopisnik beogradske *Politike* iz Palestine pre II svetskog rata).

protiv nacizma i sl. Cenio je da je ovaj korak 'predupređenja' inspirisan iz izraelskog MIP-a. Skrenuo je pažnju Beogradu da je akcija udruženja naročito usmerena na odvrćanje svog članstva da zbog lične sigurnosti ne dolazi u Jugoslaviju.⁵⁶

Vojimir Šobajić je tako bio poslednji poslanik SFRJ u Izraelu.⁵⁷

Jugoslovenske društveno-političke organizacije održavale su redovne veze s izraelskim: Savez komunista Jugoslavije sa KP Izraela (u to vreme zapravo je postojalo nekoliko komunističkih partija), Socijalistički savez sa partijom MAPAM, Centralno veće Sindikata sa sindikatima itd. Te veze su uglavnom prekinute, jer se smatralo da su se i one, kao i sve ostale, „u izraelskoj agresiji dosledno i do maksimuma solidarisale i dale punu podršku vladi”. Izuzetak je bila proarapska grupa KPI, koja je, prema izveštaju Šobajića, imala „pravilne političke stavove”, tj. slične jugoslovenskim. Odnosi SKJ i KPI obnovljeni su tek krajem januara 1968, kada je u Beogradu boravila delegacija KPI sa sekretarom Politbiroa Meirom Vilnerom i članom CK Emilom Tumom.

Prekid diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Izraela nije imao za posledicu prekid veza između Jugoslavije i Svetskog jevrejskog kongresa. Te veze su nastavljene. U Jugoslaviju, na razgovore s predsednikom Titom, dolazio je predsednik Nahum Goldman (nekada i bez obaveštavanja javnosti)⁵⁸ i razgovori koji su vođeni opisivani su kao srdačni. Milivoje Maksić kaže:

„Sa Svetskim jevrejskim kongresom postojao je apsolutni kontinuitet u komuniciranju. Nahum Goldman nam je bio čest gost i vodio razgovore s predsednikom Titom. I njegov naslednik – zaboravio sam mu ime – koji je bio nominovan na tu dužnost trebalo je da dođe. Međutim, predsednik SAD ga je imenovao za člana vlade, tako da je on morao da napusti tu funkciju i došlo je do odlaganja te posete. Došli su neki drugi funkcioneri. Svetski jevrejski kongres je ovde uvek tretiran kao jedna dragocena organizacija, sa širim pogledima nego šta je imala izraelska vlada. Bio je sjajan posrednik prvo za naše razumevanje celog bliskoistočnog kompleksa i izraelske uloge u svemu tome. Drugo, za tumačenje naših specifičnih prilaza Izraelu i celom tom području.”⁵⁹

⁵⁶ Telegram poslanika br.140 od 15. juna 1967. Iz komentara posete izgleda kao da Šobajić nije prosledio pismo u Beograd; Autor je čuo da su i izraelski ratni veterani pisali jugoslovenskom SUBNOR-u ali nije našao taj dokument.

⁵⁷ Prema podacima SMIP-a, poslanici i predstavnici pre Šobajića bili su: Radoš Šćepanović, generalni konzul u Jerusalimu (1945-1946), Dobrivoj Krstić na istoj dužnosti (1947), Nikola Brozina poslanik u Tel Avivu (od 29. IV 1949), Nikola Miličević (od 2. III 1950), Dušan Bratić (od 30. IV 1951), Vinko Trumbić, otpravnik poslova (od 15. IV 1954), Jovan Vukmanović (od 25. V 1954), Dragoje Đurić (od 7. VII 1956), Jože Zemljak (od 21. XI 1960-8. IX 1964); O Šobajiću se mišljenja razlikuju. Neki smatraju da je dosledno podržavao zvaničnu liniju, dok neki kažu kako je intimno bio protiv prekida odnosa. Kad je vest objavljena bio je nepristupačan za novinare. Šobajić, autor obimne knjige „Jevrejstvo i Izrael”, (1982), o istoriji Jevreja, cionizmu, izraelsko-arapskim odnosima, unutrašnjim i spoljnim problemima Izraela. Pada u oči da u knjizi nema nijedne reči o odnosima Jugoslavije i Izraela, niti o držanju socijalističkih zemalja, uključujući prekid odnosa.

⁵⁸ Autoru je to potvrdila bivša sekretarica SJOJ Luci Petrović.

⁵⁹ Vidi nap. 11.

Ovo svakako ne znači da je SJK opravdavao odluku Jugoslavije o prekidu odnosa, ali – možda imajući u vidu i položaj jevrejske zajednice u Jugoslaviji, te i poznat stav Jugoslavije o pravu Izraela na postojanje – nije išao na preterano zaoštavanje, ostavljajući otvorena vrata za buduću normalizaciju odnosa.

Uloga medija

Dirigovani mediji – štampa, radio i televizija – igrali su važnu ulogu u stvaranju javnog mnjenja u zemlji.

I u slučaju prekida odnosa sa Izraelom ovo je dosta dobro funkcionisalo. Mediji su unisono podržavali sve odluke rukovodstva, bilo da je reč o izveštavanju ili komentarima. Izrael je bio agresor i instrument imperijalista, arapske zemlje su branile svoje legalne i legitimne interese i bile žrtve agresije. Međutim, jugoslovenska javnost je ipak i iz domaćih medija, u redovima ili između redova, mogla da se upozna sa činjenicama o sukobu, njegovoj predigri i toku. Pored vesti zvanične agencije Tanjug, izveštaja svojih stalnih dopisnika ili specijalnih izveštača u svetu, prenošene su i vesti velikih stranih agencija, ili pisanje pojedinih stranih listova.

Autor nema pregled izveštavanja i komentara u celoj zemlji, ali ono nije bitnije odstupalo od onog u beogradskoj *Borbi* ili *Politici*, *Radio-Beogradu* i *TV Beograd*. Mora se reći da su posebno ta dva pomenuta lista imala svoje izveštače, dobra pera, na svim ključnim mestima.⁶⁰ U redakcijama su komentare pisala najuglednija pera. Kombinacijom sopstvenih izveštaja, Tanjugovih izvještaja (u Kairu je dopisnik te agencije bio Faik Dizdarević) i stranih agencija stvarala se prilično pouzdana slika o situaciji, vojnoj i političkoj, u bliskoistočnom regionu i svetu.

Samo prva dva-tri dana stvari nisu bile jasne, jer su iz arapskih glavnih gradova prenošene vesti o njihovim velikim poredama. Tako je *Borba* 6. juna objavila vesti da su sirijski avioni izvršili napad na Haifu i još neke izraelske gradove i kako je, prema nepotvrđenim vestima, oboreno 100 izraelskih aviona. U to, uzgred rečeno, niko nije poverovao. Istog dana prenet je članak reportera Sandra Viole (ne kaže se ko je on, gde je i kada objavljen, već samo vreme – „uoči izbijanja sukoba između Izraela i UAR”), pozitivan za Izrael, koji se završava sa: „Zbog toga, ako bude rata, to će biti težak rat, i ni u kom slučaju kampanja od osam dana.”⁶¹ Jugoslovenska javnost znala je da se može očekivati rat, jer je, recimo, *Borba*, pored mnogih drugih vesti koje su ga nagoveštavale, još 24. maja prenela vest *Rojtera* (sada *Rojtersa*) kako je izraelski list *Maariv*

⁶⁰ Tako je *Borba* imala specijalne izveštače u Kairu Milutina Milenkovića, u Tel Avivu (verovatno od 8. juna 1967, jer mu je prvi izveštaj objavljen 9. juna) Živka Milića, u Gazi Dušana Čukića, stalnog dopisnika u Njujorku Dragana D. Markovića, u Moskvi Slobodana Vujicu. *Politika* je imala specijalnog izveštača u Tel Avivu Jurija Gustinčića (od 13. juna), u Kairu Aleksandra Prlju, u Bejrutu Đorđa Radenkovića, u „Sredozemnom moru” Aleksandra Mišića, u Moskvi Frana Barbijerija, svog stalnog dopisnika u Bonu Božidara Dikića, Parizu Leona Davića, Njujorku Miroslava Radojičića i druge.

⁶¹ *Borba*, 6. jun 1967. godine.

ocenio odluku vlade o zatvaranju Akabskog zaliva za izraelske brodove kao „korak koji je ravan objavi rata”.

Listovi su se snalazili da objave i nešto što nije bilo direktno rečeno u zvaničnim saopštenjima. Tako je povodom sastanka u Moskvi 9. juna, kada je iz spiska učesnika bila izostavljena Rumunija, koja se nije složila s prekidom odnosa sa Izraelom, *Politika* 11. juna, uz vest o povratku predsednika Tita iz Moskve, objavila i vest rumunske agencije *Aderpres* iz Bukurešta od 10. juna da su se Nikolae Čaušesku i predsednik vlade George Maurer, koji su učestvovali na moskovskom sastanku, vratili u Bukurešt. Istog dana Tanjug je iz Bukurešta poslao vest o deklaraciji CK KPR i rumunske vlade o situaciji na Bliskom istoku, u kojoj se ne kaže da će Rumunija prekinuti odnose s Izraelom. Takvih primera bilo je više.

Forumi su, i pored toga što se većina medija držala linije u pogledu ocene sukoba Izraela i arapskih zemalja, bili nezadovoljni. Smatrali su da oni nedovoljno objašnjavaju suštinu sukoba, da ne ulaze u dubinu problema već su površni, što za posledicu ima slabu obaveštenost jugoslovenske javnosti o tome, omogućava uticaj strane propagande. Na takve ocene reagovao je ozlojeđeno Josip Đerđa, predsednik Komisije za međunarodnu saradnju i veze SSRNJ, na sednici te komisije 21. juna 1967:

„Štampa suviše mnogo – a ja sam gutao do ove krize, sada ne mislim više da gutam – ignoriše Socijalistički savez, ali ga ignoriše do prezira, i to štampa koju mi dotiramo, između ostalog. A drugo, štampa koja zna da mi, ko god mi bili, ipak smo zaduženi da politički delujemo. Ako nismo članovi CK, neka nas skinu, pa neka dovedu članove CK, pa neka njih citiraju. Jer, drugovi, prvi je Izvršni odbor ove organizacije imao sastanak o krizi, već treći dan krize, a u štampi nema ni pomena o tome (...) Drugo, u republikama je bilo opširnih diskusija na ozbiljnim republičkim forumima Socijalističkog saveza (...) Međutim, one nigde nisu prenete (...) Drugo je pitanje izveštavanje o UAR. Moram da vam kažem da je naša štampa učinila jedan vrlo težak gaf. Prvi je naš (reč je o *Borbi* – prim. autora) list objavio da su stigli prvi avioni sovjetski i ‘Njujork tajms’ je citirao naš list. O tome kad su stigli, koliko itd. Meni je egipatski ambasador rekao zaprepašćeno: prvo, ja ne znam da su stigli, možda i nisu, ali ako su stigli sigurno je to neka vojna tajna. Kada to ne objavljuje Egipat, ne objavljuje SSSR, onda verovatno tu nešto ima. Ali, zapadna štampa sve zna, i kako je stvoren most kroz Jugoslaviju (reč je o vazdušnom mostu sovjetskih aviona sa oružjem za Egipat, sa sletanjem u tadašnjem Titogradu radi tankovanja goriva – prim. autora), koliko ih je išlo itd.⁶² Citirajući naše izveštaje, pre svega *Borbine*, nemam utisak da su jako svesni delikatnosti situacije (...) da našim pisanjem ne dajemo nijedan argument za pitanja u našoj javnosti. A posebno je izveštavanje o našim vojnicima iz UNEF-a (mirovnene snage UN na Bliskom istoku – prim. autora), za koje moram reći da me je bilo stid kada sam čitao reportaže o njima, sa kako paničarskim naslovima su dati članci, kako su prošli kroz pakao. Tako doslovno piše (reč je o reportažama Aleksandra Mišića sa

⁶² Ovo se odnosi na pisanje *Borbinog* specijalnog izveštača iz Kaira Milutina Milenkovića, koga je kasnije zbog toga redakcija opozvala.

‘Sredozemnog mora’) u *Politici*, kao ‘Ljudi koji su preživeli pakao’ 13. juna i dr.) (...) ‘Ljudi onda nekako reaguju: normalno je što su Egipćani tako bežali, ali da treba bežati uopšte, da je to najbolji put, jer to je pakao, to je užasna snaga, to je nešto jezivo. Verujte mi, nisam osećao nikakav patriotski ponos za naše ljude, za koje znam da nisu kukavice. Ali tako su novinari govorili ili su dramatisovali stvari tako da su ti članci širili paniku u narodu kod nas, umesto da prikažu solidno kako je bilo i da više bace težište na to da su oni bili svedoci agresije, a ne nekog užasa u kojem je najbolje spasavati glavu i bežati. Čini mi se da tu ima nešto.’⁶³

Na istoj sednici Mladen Iveković iz Hrvatske postavio se samokritički i kritički prema štampi, posebno kada je reč o pravu na postojanje izraelske države:

„Mi se prema ovom problemu nismo dovoljno jasno postavili. On je delikatan i nije tako jednostavan (...) Mi smo taj problem zaobilazili jer se iz arapskog sveta povremeno, a to već traje godinama, pojavljuje... poznati zahtev da Izrael kao državu treba likvidirati, što je bilo u toku ovog rata još potencirano izjavama Šukeira, koji je prosto kao cilj ovoga sukoba na arapskoj strani definisao tako da posle rata neće biti više nijednog Izraelca živog. To je jedna tema o kojoj bi naša štampa trebalo da piše vrlo ozbiljno i studiozno, a o kojoj ona uopšte nije pisala. Ja sam pokušao da pišem, da načnem taj problem u našoj štampi, ali je naša štampa te stvari izbacila, na osnovu određenih mišljenja redakcija.”⁶⁴

Iveković je kritikovao što nije propagandno iskorišćen izveštaj specijalnog izveštača *Borbe* iz Tel Aviva Živka Milića, koji je opisao kako su „izraelski oficiri izveli iz rovova jugoslovenski odred (u Gazi - prim. autora) i pod pretnjom pušaka i šmajsera, postrojili. Pri tom se dogodio pred njihovim očima zločin, streljanje zarobljenih vojnika UAR. Pred njima su doveli sedmoricu zarobljenika, svukli ih i streljali”. Iveković smatra da je o tome trebalo tražiti izjave vojnika Odrada po povratku u zemlju i dati im širok publicitet. Umesto toga, kaže, to se nikada više nije pomenulo.⁶⁵

Ilija Vuković na sednici IO SK SSRNJ 13. jula 1967. bio je vrlo oštar prema štampi: „Ja sam na sednici Savezne konferencije saznao da je povučen novinar Milenković iz Kaira zbog toga što je pisao članke koji su nam štetili. Dokle ćemo mi da bijemo po repu? Da li je novinar mogao da pošalje napis a da odgovorni urednik, onaj koji vodi politiku, koji je u tešnjem kontaktu sa našom oficijelnom, tako da kažem centralnom (nedostaje reč - prim. autora) da li on to nije mogao da povuče? Mislim da je vreme da odgovara onaj koji odgovara pred ovim društvom i pred nama, ako je to organ Socijalističkog saveza. Poznat mi je konkretan slučaj u vezi sa *Ekonomskom politikom*, koja je komentarisala izraelsko-arapski sukob. To je izazvalo razne komentare, pa je bilo i pisama koja su slali ljudi koji se razumeju u te stvari i čija mišljenja treba da se

⁶³ Vidi nap.45, s. 14/2-14/5.

⁶⁴ Isto, s. 8/1.

⁶⁵ Po našem mišljenju, verovatno je utvrđeno da izveštaj nije bio tačan; da je izveštač, možda, bio obmanut, i da je to bila od „horor storija”, kakve su širili naročito arapski izvori, ali, recimo, i sovjetska novinska agencija TASS.

uvažavaju, u kojima su kritikovali te napise. Ali, nije se dozvoljavalo (govornik ne kaže ko – prim. autora) da se o tome vodi bilo kakva diskusija, navodno što ta redakcija ima samostalnu poziciju u odnosu na, tako da kažem, oficijelne režimske stavove.”⁶⁶

Novica (kasnije poznatiji kao Novak – prim. autora) Pribićević iz CK Socijalističke omladine Jugoslavije na istoj sednici kritikovao je jednako štampu koliko i one koji su je usmeravali, zato što „nije odgovarala na pitanja dana, na ono što se u svakom pojedincu pojavljivalo kao sporno pitanje”:

„Čini mi se da nije bilo dovoljno tumačenja činjenice da se Jugoslavija izjašnjava protiv agresije i na stranu arapskih zemalja ne samo zato i ne prvenstveno zato što ima dugogodišnje prijateljske veze sa arapskim zemljama nego zato što je tu u pitanju agresija, zato što se jedan od značajnih principa međunarodnih odnosa dovodi pod znak sumnje, principa koji i nas jednog dana može veoma skupo koštati. Recimo, takvog tumačenja nije bilo već se tumačilo da su naše veze prirodne i prijateljstvo sa arapskim zemljama sa Naserom u prvom redu, te je prema tome logična i naša reakcija.”⁶⁷

Pribićević je kritikovao i informacije o tome kako ljudi reaguju, nazivajući ih gotovo neupotrebljivim, „jer se izvlače zaključci na osnovu toga šta je neko u nekom selu javno izjavio, što jedna grupa u kafani javno tvrdi. Čini mi se da to predstavlja jedan potpuno prevaziđeni način informisanja, ocenjivanja javnog mnjenja i (...) stanja u našoj javnosti”.

Pisani mediji imali su rubrike za pisma čitalaca, ali u njima nije bilo kritičkih odziva na pisanje, sem podrške zvaničnim stavovima. Komentatori su se uglavnom u objašnjavanju zbivanja držali tih stavova, ali su tu i tamo ubacivali i nešto što je u ponečemu odudaralo od njih, recimo o uzrocima, razmerama i posledicama arapskog poraza, reči koju zvanična politika nije koristila, dok je zvaničan stav bio da arapske zemlje nisu poražene, da rat nije ništa rešio i sl. Jedan od retkih izuzetaka u pogledu kritičkog stava prema pisanju bilo je pismo *Borbi* 17. avgusta 1967. Jožeta Zemljaka, pretposlednjeg jugoslovenskog poslanika u Izraelu (i osvedočenog njegovog prijatelja) Zemljakovo pismo glasilo je:

„Andro Gabelić (vojno-politički komentator *Borbe* – prim. autora) napisao je u *Borbi* seriju članaka pod naslovom ‘PUT DO AGRESORA’. Od 1960. do 1964. godine bio sam poslanik u toj zemlji i pratio njen politički, privredni, kulturni i vojni život. Odmah moram reći da ima u člancima prilično pogrešnih podataka (o kibucima, ulpanu, o ruševinama Masade, o televiziji itd.). Ali, pre svega mi se čini da je slika, koju autor daje o izraelskoj državi, nacrtana, kako to danas kažemo, samo crno-belim bojama i da radi toga ne odgovara stvarnosti. I to je danas osnovni problem. Izraelsko-arapski odnosi već (i) tako pate od pogrešnih odnosa i puni su svakakvih iluzija...”

U komentaru se nastoji da se objasni i opravda zvanična politika, pre svega čitaocima, manje gledaocima i slušaocima u zemlji i svetu. Tu je značajnu ulogu igrala

⁶⁶ AJ, Stenogram sastanka Izvršnog odbora SK SSRNJ 13. jula 1967, s. 79; Sticajem okolnosti, autoru je poznat taj slučaj, jer je u to vreme bio urednik spoljne rubrike *Ekonomске politike*.

⁶⁷ Vidi nap. 66, s. 90.

Međunarodna politika, koja je izlazila na više svetskih jezika i bila bliska Državnom sekretarijatu za inostrane poslove. Primera radi, u dvobroju 416-417 za avgust 1967, u rubrici *Pogledi i mišljenja* (što treba da znači kako je reč o ličnom stavu autora), dr Ranko Petković napisao je članak 'Od Karlovih Vari do Moskve – Varijacije na temu svrstavanja i nesvrstavanja', u kojem objašnjava postojanje, sa stanovišta formalne logike, političkog diskontinuiteta između nepristustvovanja Jugoslavije konferenciji komunističkih i radničkih partija u Karlovim Varima i prisustvovanja sastancima socijalističkih zemalja u Moskvi i Budimpešti. Petković kaže:

„Politička konstelacija u savremenom svetu je, međutim, isuviše složena da bi se mogle postavljati političke dijagnoze i izvoditi politički zaključci posredstvom formalne logike”, pa dokazuje da su i nepristustvovanje jednom i prisustvovanje drugim dva sastancima podjednako diktirali nacionalni interesi i interesi mira i progres: „Kriterijum Jugoslavije je, dakle, u oba slučaja bio isti, ali su okolnosti u kojima su održani pomenuti skupovi i mere njihove celishodnosti sa stanovišta Jugoslavije bili različiti. Otuda je pravo d o s l e d n o sprovođenje političkih principa uslovalo dve 'različite' Jugoslavije.”

Isto tako razmatra se stav Rumunije, koja nije potpisala ni izjavu u Karlovim Varima ni Moskovsku izjavu. Stav Rumunije se direktno ili indirektno poredi sa stavom Jugoslavije i na raznim stranama iznose sledeće protivrečne ocene i konstatacije:

pozitivne za Rumuniju: da je njen stav, iako se nalazi u Varšavskom paktu, u ovom slučaju 'nesvrstani' od stava Jugoslavije;

negativne za Rumuniju: da je njen stav izraz i dokaz pomanjkanja solidarnosti sa socijalističkim zemljama i žrtvama agresije.”

I u ovom slučaju, veli Petković, formalna logika ne daje prave odgovore: „Čini nam se da je suprotstavljavanje stava Jugoslavije i stava Rumunije veštačko i da zanemaruje razliku u objektivnim pozicijama tih dveju zemalja”, koje potom analizira i zaključuje da su „deplasirane paralele koje zanemaruju objektivne okolnosti u kojima se nalaze određene zemlje i koje polaze od nerealne pretpostavke da se nacionalni interesi svih zemalja u svim situacijama mogu identifikovati” (verovatno je hteo reći „da mogu biti identični” – prim. autora).

Da li je dr Ranko Petković, pišući to objašnjenje pre svega za svet, znao za sukob predsednika Tita i Čaušeskua u Moskvi i Titovu ocenu rumunskog stava na Petoj zajedničkoj sednici Predsedništva i Izvršnog komiteta CK SKJ 11. juna 1967, ne znamo. Ako jeste, onda je to praktično neslaganje s njim bio hrabar čin, posebno s obzirom na Petkovićevu biografiju.

Prekid i jevrejska zajednica

Prekid diplomatskih odnosa SFRJ i Izraela odrazio se i na jevrejsku zajednicu Jugoslavije. I ranije je, a i kasnije, stanje međudržavnih odnosa imalo manji ili veći uti-

caj na tu zajednicu. Sa strane državnog i partijskog rukovodstva ulagani su naponi da se objasni kako kritike i osude Izraela ne dovode ni do kakvih promena u odnosu na jevrejsku zajednicu Jugoslavije. Jevreji se smatraju ravnopravnim građanima. Politika Jugoslavije nije ni antijevrejska ni filoarapska već načelno protivna agresiji i korišćenju sile za ostvarivanje političkih ciljeva. Činjenica je da je u zemlji vođena borba protiv svakog nacionalizma, kao najveće opasnosti za njen opstanak, pa u tom okviru nije dozvoljavan ili tolerisan ni antisemitizam. Ipak, pretila je opasnost da se Jevreji, koji su u većini pokazivali razumevanje za izraelska strahovanja i solidarnost sa Izraelom, proglase za nelojalne građane Jugoslavije i protivnike zvanične politike. Pojedini Jevreji su izražavali negodovanje zbog jednostrane osude Izraela i ignorisanja njegovih argumenata, a bilo je i želje, među bivšim borcima i omladincima, da se kao dobrovoljci upute u Izrael (kao što je, na drugoj strani, bilo prijavljivanje Jugoslovena Egiptu i Palestincima za uključivanje u njihove oružane formacije). To, naravno, nije promaklo vlastima i one su na te pojave upozoravale pre svega Savez jevrejskih opština Jugoslavije.

Osetilo se jačanje latentnog antisemitizma, bilo je antijevrejskih ispada. Međutim, bilo je i antiarapskog raspoloženja.⁶⁸

Bilo je optužaba na račun Jevreja, doduše ređe, i sa zvaničnih mesta, mada to nije išlo u javnost. Tako je na sednici Izvršnog odbora SK SSRNJ, 13. jula 1967, Neda Krmpotić (inače supruga Srećka Frajndliha) između ostalog, rekla:

„Nigde nisam čula informaciju o tome kako se ponašaju naše jevrejske opštine. Hoću da kažem da sam bila svedok takvih izjava Jevreja – komunista u jevrejskim opštinama – doduše nisu svi Jevreji u jevrejskim opštinama – ali tamo naših, reklo bi se delegiranih komunista boraca koji vrlo loše reaguju. Reagovanje je išlo dotle da su se spremali da budu dobrovoljci, da odobravaju rat, i u vezi s tim neošovinizmom jedne druge vrste, meni samo pada misao da kada se pojavljuje velikohrvatski ili velikosrpski šovinizam onda i te kako udaramo po glavi. I tu je kod nas još uvek prisutan prizvuk zbog te tragične i nesretne istorije itd. Ali, to bi trebalo tretirati politički, znači smatrati te naše građane ravnopravnim građanima. Meni se čini kao da ne obraćamo pažnju na teške izjave koje oni daju. Posmatram sa tog stanovišta – ako ih smatramo ravnopravnim Jugoslovenima, onda treba i da odgovaraju za ono što čine, jer ravnopravan Srbin ili Hrvat odgovara za šovinizam, za davanje raznih izjava itd.”⁶⁹

Drugi primer nalazimo u dokumentima DSIP-a:

„Predstavnici evropskih Jevreja iz Zapadne Evrope, Rumunije i SFRJ (Kadelburg) i posmatrači iz Mađarske, na dvodnevnom zasjedanju u Milanu pod predsedništvom Nahuma Goldmana usvojili su 28. maja o.g. deklaraciju o izraelsko-arapskoj krizi. U deklaraciji se kaže da predstavnici evropskih Jevreja stoje ‘rame uz rame sa svojom braćom i sestrama u Izraelu u odbrani slobode i nezavisnosti Izraela’ (bilten

⁶⁸ Autoru su, znajući da je Jevrejin, pojedinci izražavali ne samo simpatije za Izrael, već i zadovoljstvo što je „prljavim i lenjim Arapima” data dobra lekcija, što je on kritikovao kao izraz rasizma.

⁶⁹ Vidi nap. 66, s. 115-116.

Tanjuga od 29. V – agencijska vest UPI). Budući da se ovde radi o desolidarisanju jednog dela stanovništva sa zvaničnom politikom SFRJ smatramo da bi trebalo preko nadležnih jugoslovenskih organa (SSRNJ) skrenuti pažnju Savezu jevrejskih opština SFRJ u Beogradu na zvaničan stav jugoslovenske vlade i na njihovu obavezu da se kao članovi SSRNJ i građani SFRJ ne suprotstavljaju tom stavu.”⁷⁰

Jevrejske opštine i Savez jevrejskih opština Jugoslavije (SJOJ) našli su se u vrlo delikatnom položaju. Na njih su vršeni pritisci od strane dobrog dela članstva da se solidarišu s Izraelom, a od vlasti i političkih i društvenih organizacija (SK, SSRN, Savez boraca itd.) da osude Izrael. U rukovodstvima opština i SJOJ bilo je dosta članova SK i bivših boraca, od kojih se očekivalo da disciplinovano sprovode zaključke svojih organizacija bez obzira na intimno mišljenje. Na raznim nivoima, od saveznog preko republičkog, do opštinskog, rukovodioci jevrejskih opština i SJOJ pozivani su na razgovore o situaciji i od njih je traženo da podrže zvaničnu politiku.

U toj situaciji, koja je veoma podsećala na onu iz 1956. godine, odnosno tadašnjeg izraelsko-arapskog rata, kada je jevrejska zajednica bila pod sličnim pritiscima, opštine i SJOJ su od samog početka prišli analizi događaja i zauzimanju stava prema njima.

Prvi sastanak članova užeg Izvršnog odbora SJOJ i članova Uprave Jevrejske opštine u Beogradu (JOB) održan je 5. juna 1967. godine, na sam dan izbijanja sukoba. Zaključeno je da stav jevrejske zajednice ostaje da Izrael kao država postoji i da treba da se održi; da se svim dostupnim sredstvima treba zalagati za uspostavljanje mira na Bliskom istoku; da ako dodje do razgovora u SSRN, treba podsetiti da ni 1956. godine jugoslovenski faktori od jevrejske zajednice nisu tražili formalnu osudu Izraela, pa da to ne treba očekivati ni sada. Posebno je bilo reči o odnosima sa mladima koji žele konkretne akcije i uticanju na njih: da „treba koristiti sve snage i sredstva da bi ih ubedili, da bi takve akcije u ovom trenutku predstavljale grešku, jer su same po sebi nelojalnost prema zemlji u kojoj žive”. Učesnici sastanka, njih 14 iz SJOJ (plus službenici Saveza) i sedam iz JOB imali su jedinstvena mišljenja i stavove, „iako možda u metodima ima nekog razilaženja”.

Prva sednica Izvršnog odbora SJOJ posle početka sukoba održana je 11. juna 1967. godine. Uvodno izlaganje predsednika SJOJ dr Lavoslava Kadelburga bilo je posvećeno „aktuelnim pitanjima o životu i radu jevrejske zajednice”. Prvo je govorio o pojačanoj budnosti još u prvoj polovini maja zbog priprema manifestacija arapskih studenata povodom 15. maja, Dana solidarnosti s arapskim narodom Palestine. Zahvaljujući ranijim aktivnostima povodom takvih događaja u prošlosti, nije bilo antijevrejskih ekscesa u razmerama koje su se mogle očekivati. Ponegde je, kao u Novom Sadu, toga bilo, ali je opšte obeležje priredaba bila antiizraelska borba. Bilo je transparenta: „Nismo protiv Jevreja već protiv cionizma.” Sarajevska jevrejska opština uspjela je da spreči miting u sali Radničkog univerziteta „Đuro Đaković”, jer je to u

⁷⁰ DA, Izrael, dokument IV uprave DSIP 420466/67 od 14. jula 1967, „Neka pitanja u vezi sa prekidom diplomatskih odnosa sa Izraelom”, koji je potpisao načelnik D. Petrović, tačka 17.

zgradi nekadašnje velike sefardske sinagoge, koju je JO poklonila Skupštini grada Sarajeva.

Kadelburg je izvestio i o sednici Evropske egzekutive Svetskog jevrejskog kongresa u Milanu 28. i 29. maja, sa koje je dr Nahum Goldman u svoje ime uputio depešu svim priključenim organizacijama, ukazujući na opasnost koja preti Izraelu i dao je svoju deklaraciju kojom apeluje na međunarodne organizacije i velike sile da nađu mirno rešenje situacije na Bliskom istoku i izrazio očekivanje da će se uložiti zajednički naponi da se Izraelu omogući pristup svim okeanima. Usvojena je i rezolucija od tri dela: „(1) pledira se za mobilizaciju javnog mnjenja radi podrške Izraelu, (2) preporučuje se stvaranje opšteg javnog mišljenja putem štampe, sindikata i drugih društvenih organizacija i poznatih intelektualaca, (3) apeluje se na UN i velike sile da se bore za mir i utiču na iznalaženje mirnog rešenja”. SSRNJ se preko svoje Komisije za veze s inostranstvom interesovao za tu sednicu. Posle povratka iz Milana, Kadelburg je zakazao sastanak u SSRNJ, ali do njega nije došlo, možda zato što u tom trenutku u SSRNJ nije bilo ambicija da sa SJOJ raspravlja to pitanje.

U zajednici je 5. maja konstatovano kako je bilo različitih raspoloženja, ali da razum mora da nadvlada osećanja, pogotovo što je bilo jasno da će naredni dani doneti teškoće i dileme. Takođe je konstatovano da je moguće i sužavanje okvira i delokruga rada SJOJ, jer će usled prekida diplomatskih odnosa sa Izraelom (što se očekivalo) izostati radni kontakti sa nekim izraelskim organizacijama (letovanje u kibucu Gat, dolazak madriha na letovanje, seminari omladinskih rukovodilaca i dr.). Pomenuti su i neki drastični slučajevi posle izjave predsednika Tita, kojima nema mesta u radu opština, kako se ne bi doveo u pitanje rad cele zajednice. Primeri za to su održavanje bogoslužjenja za Izrael u beogradskoj i splitskoj sinagogi, „što u ovim trenucima može da predstavlja provokaciju”. Mladi su tokom događaja u više mahova izrazili želju da fizički i individualno na neki način učestvuju u akcijama u korist Izraela. SJOJ je prema mogućnostima umirivao te težnje. Na osnovu pomenutih činjenica, potrebno je razmotriti i dogovoriti se u kom će se vidu u narednom periodu manifestovati držanje aktivnosti jevrejske zajednice. Mišljenje SJOJ, rekao je Kadelburg, jeste da jevrejske opštine kao takve ne treba da se izjašnjavaju i da do toga neće ni doći, jer su one sastavljene od jugoslovenskih građana. Ostaje da se razmotre neka pitanja: izlaženje i sadržina *Jevrejskog pregleda*, učešće na kongresu Svetske unije jevrejskih studenata (WUJS) u Jerusalimu, na Zimriji i na jednogodišnjem seminaru za omladinske rukovodioce, a pored toga i učestvovanje na sednici Standinga i Svetske sefardske federacije. U raspravi je izražena vera u pogledu (verovatno se misli ispravnosti – prim. autora) stavova i držanja zajednice kao takve; konstatovano je da je veza SJOJ sa delovima zajednice čvrsta i da je prirodno da se od SJOJ u tom trenutku traži moralna podrška; zaključeno da članovi IO posećuju opštine i utiču na stvaranje pravilne atmosfere u njima; da opštine blagovremeno obaveste SJOJ ako za to bude potrebe, kako bi SJOJ mogao intervenisati kod društveno-političkih i državnih organa; da ne treba menjati dosadašnju praksu u kontaktima s međunarodnim jevrejskim organiza-

cijama da će se, ako bude potrebe problemi u vezi sa zajednicom i njenim odnosima sa međunarodnim jevrejskim organizacijama izneti pred društvene političke faktore, mada u ovom trenutku nema potrebe za izmenom dosadašnjeg metoda rada; izražena je saglasnost sa stavom donetim povodom rezolucije Svetskog jevrejskog kongresa u Milanu; izraženo je mišljenje da se očuva kontinuitet u izlaženju *Jevrejskog pregleda*, s tim da se radi dogovora o njegovoj sadržini malo sačeka; donete su odluke o učešću na sednicama pojedinih međunarodnih jevrejskih organizacija i o saradnji sa HOJ i drugima u Izraelu; u pogledu saradnje opština i SJOJ prihvaćeno je da se operativnije održavaju veze sa većim centrima i po potrebi pozivaju predsednici pojedinih opština.⁷¹

Naredna sednica Izvršnog odbora održana je 28. juna 1967, s ciljem sagledavanja prilika u zajednici i informisanja o nekim kontaktima i akcijama povodom nedavnih događaja na Bliskom istoku, kao i o rezultatima onoga što je učinjeno. Predsednik Kadelburg podneo je informacije između ostalog o sledećem: da je 17. i 18. juna u Cirihu održana sednica Standinga, na kojoj je centralna tema bila ugroženost jevrejskih zajednica u zemljama Afrike i Bliskog istoka; da su neke veće opštine dobile zadatak da običu manje i upoznaju ih sa odlukama i stavovima IO od 11. juna; da su uočavani i dobijani od opština signali o tonu antijevrejskog kursa u štampi i drugim sredstvima informacija, što je izazivalo revolt i zahteve pojedinaca za intervencijama; da je bilo nekoliko ispada, kao što je razbijanje ploče s nazivom Jevrejske opštine u Beogradu, ali i incidenata u suprotnom pravcu u samim opštinama, koji su mogli da liče na desolidarisanje sa jugoslovenskom zvaničnom politikom; da su uočene neke pojave zloupotrebe u pogledu učešća jugoslovenske jevrejske zajednice na sednici Svetskog jevrejskog kongresa u Milanu, zbog čega su politički forumi upoznati sa činjenicom i programom akcije Kongresa u vezi sa sukobom na Bliskom istoku; održavane su vrlo čvrste i žive veze sa opštinama radi međusobnog informisanja.⁷²

Na istoj sednici dr Kadelburg je posebno informisao o razgovorima 22. juna u Komisiji za međunarodne veze Saveznog izvršnog veća i 23. juna sa predsednikom Gradske konferencije SSRN.⁷³ Kadelburg je rekao kako je na sastancima koji su bili održavani u okviru Socijalističkog saveza ili Saveza komunista, a koji su imali za cilj objašnjavanje političke situacije, ponegde bilo aluzija i antijevrejskih ispada u prikrivenoj ili otvorenoj formi. Bilo je, međutim, i vrlo dobrih i realnih prikaza situacije. Takođe je dao obaveštenje o sastanku članova užeg IO Saveza 24. juna i dogovoru o profilu sledećeg broja *Jevrejskog pregleda*, boljoj pripremi letovanja i većoj prisutnosti na njima članova IO, odustajanju od nekih ranije dogovorenih akcija u Izraelu. Upozorio je da opštine ne treba da vrše distribuciju Biltena HOJ.

⁷¹ Najvećim delom pisano na osnovi beležaka i zapisnika o sastancima u Savez jevrejskih opština Jugoslavije tokom juna 1967. godine (JIM).

⁷² Isto.

⁷³ Oba razgovora bila su o tri teme: a) ima li problema u jevrejskoj zajednici, naročito ima li antijevrejskih ispada i pojava; b) neoborivosti činjenice o postojanju jevrejske države; c) potrebi da se nadležni forumi obaveštavaju ako bi u vezi sa situacijom na Bliskom istoku došlo do problema u jevrejskoj zajednici.

U raspravi su učesnici sednice izvestili o situaciji u svojim opštinama. Pošto je Socijalistički savez poslao svojim organizacijama dopis da održe sastanak sa predstavnicima i članstvom jevrejskih zajednica, takvi su sastanci, radi uzajamnog informisanja, održani u nekim opštinama. Dr Leo Singer, predsjednik JO Zagreb, rekao je kako su tamo sekretari svih osnovnih organizacija SK pozvani u Gradski komitet, gde im je, između ostalog, rečeno da su JO potencijalne agenture, a svaki Jevrejin potencijalni agent Izraela. Na to je reagovano u smislu „ko nije za naš stav neka ide u Izrael”. Nije bilo ekscesa, ni kontakata sa društveno političkim forumima. Pojedinci su se obraćali za savet povodom traženja pomoći za arapske žrtve, ali opština nije preporučivala nikakav stav. U Hrvatskoj štampa piše ekstremno o Izraelu, što može pothranjivati anti-jevrejski stav, ali u *Vjesniku u srijedu* od 28. juna objavljen je članak Božidara Novaka, koji pored pisanja na uobičajen način o događajima na Bliskom istoku ističe tezu da je jedno politika Izraela, a drugo jevrejski narod. U Ljubljani je bilo manjih problema s nekim članovima JO. U Skoplju je sekretar JO imao prijateljski razgovor sa predsjednikom Gradskog komiteta SK. U toj opštini su neki članovi postavili pitanje da li je oportuno postojanje JO, a neki pojedinci su poricali svoje jevrejsko poreklo.

Među zaključcima sa sednice IO su da ima protivjevrejskih ekscesa u raznim vidovima i da to odražava izvesnu divergenciju između stava foruma i prakse. To daje osnova za eventualne ponovne razgovore i zahtev da se u oceni situacije mnogo šire postavi razlika između izraelske vlade i jevrejskog naroda. U kontaktima rukovodilaca jevrejske zajednice sa članovima treba umirivati članstvo i upozoravati da ne čine ono što bi s obzirom na zvanične stavove bilo nedopustivo. Povodom pisanja štampe treba reagovati centralno. U pogledu pomoći arapskim zemljama, ako za to bude obraćanja jevrejskim opštinama, što nije verovatno, treba je otkloniti, a pojedincima prepustiti da sami odluče. JO treba da odmah dostavljaju SJOJ informacije o svakodnevnim pojavama proizašlim iz trenutne situacije. Spisak žrtava među Jevrejima useljenim iz Jugoslavije svakako treba tražiti, ali nezvanično. Izlaganje po opštinama o situaciji treba da bude samo u okviru već predviđenih sastanaka i uzgred.

Cele 1967. godine aktivnosti SJOJ i opština tekle su manje-više uobičajeno, ali u duhu prihvaćenih zaključaka da se zajednica ne eksponira previše, da se ne daje otvorena podrška Izraelu, ali i da se ne osuđuje, da se utiče na članove kako ne bi dolazilo do ekscesa i sl. *Jevrejski pregled* je nastavio da izlazi, ali u njemu i nije bilo izveštaja i komentara u vezi sa situacijom na Bliskom istoku. Tome su tokom godine bile posvećene samo dve stranice sasvim neutralnog, tako reći nemuštog teksta. Sa vlastima i političkim forumima nije bilo sukoba i problema, niti je bilo ozbiljnijih antijevrejskih ispada. Kasnijih godina stvari su se sasvim normalizovale, mada je početkom 1970. ponovo došlo do kratkotrajne zategnutosti sa političkim forumima, zbog zahteva da Savez i opštine osude izraelsko bombardovanje jedne egipatske fabrike (po tvrdnji izraelske vlade, greškom). I ovoga puta su SJOJ i opštine odbile da javno osude Izrael, dok je pojedincima ostavljeno da u slučaju da budu pozvani na to sami odluče.

Summary

Break of SFRY-Israel Diplomatic Relations in 1967

On 13 June 1967, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia broke diplomatic relations with Israel. This article, which won the award of the Federation of Jewish Communities in Yugoslavia at the anonymous competition in 2001, describes the history of those relations from the time they were established in 1948 up to 1967 and after the break. It comprises eight chapters. The first follows the pre WW2 settlements of Yugoslav Jews in Palestine, six „aliots” in 1948-1952 period, the Yugoslav support for the establishment of the State of Israel, good relations in the first years and later differences. The second chapter deals with deteriorating relations shortly before and during the „six days war” of 1967, which lead to the break of diplomatic (but not commercial, cultural and other) relations. The third chapter is on the condemnation of Israel by Yugoslav authorities, and the fourth speaks of contacts after the break. The chapter V is on reactions within Yugoslavia, and the chapter VI in the world. Chapter VII is devoted to the role of Yugoslav media. The final chapter refers how the Jewish Community in Yugoslavia reacted to the break including its refusal to condemn Israel. This account is based on Yugoslav archival sources from Ministry of Foreign Affairs, the Archive of Yugoslavia and other, some Israel institutions as well as on information gathered from individuals acquainted with events of those time.